

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษา เรื่อง การถอดบทเรียนความสำเร็จการเป็นชุมชนต้นแบบด้านเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อนำมาพัฒนาชุมชนบ้านวังน้ำแดง หมู่ที่ 5 ตำบลท่ามะเขือ อำเภอคลองขลุง จังหวัดกำแพงเพชร ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังนี้

1. ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง
2. การประยุกต์ใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง
3. ความหมายและเทคนิคการถอดบทเรียน
4. ความสำคัญของบทบาทผู้นำ
5. แนวทางการพัฒนาชุมชน
6. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

1.1 แนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

เศรษฐกิจพอเพียงเป็นแนวคิดที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทานให้ประชาชนได้นำไปเป็นแนวทางปฏิบัติ เพื่อใช้แก้ปัญหาการทำมาหากิน ลดหนี้สิน เน้นการพึ่งพาตนเองและอยู่อย่างมีความสุข เศรษฐกิจพอเพียงจึงไม่ได้หมายถึงแต่เรื่องเศรษฐกิจ หรือการมีเงินทอง แต่เศรษฐกิจพอเพียงยังหมายถึง ความพอเพียงทั้งทางปัญญา พอเพียงทางจิตใจ พอเพียงทางสิ่งแวดล้อม พอเพียงทางสังคมและเพียงพอทางสุขภาพ

การมีชีวิตที่พอเพียง จึงเป็นการกินเป็น อยู่เป็น ใช้เป็น คือ การกินพอดี อยู่พอดี ใช้พอดี และมีความสุข

1.2 ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

“เศรษฐกิจพอเพียง” เป็นปรัชญาที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริสชี้แนะแนวทางการดำเนินชีวิตแก่พสกนิกรชาวไทยมาโดยตลอดนานกว่า 25 ปี ตั้งแต่ก่อนวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจและเมื่อภายหลังได้ทรงเน้นย้ำแนวทางการแก้ไขเพื่อให้รอดพ้นและสามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงและยั่งยืนภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์และความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ

เศรษฐกิจพอเพียงจึงเป็นปรัชญาที่ชี้ให้เห็นถึงแนวทางการดำรงอยู่และการปฏิบัติตนของประชาชนในทุกระดับตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชน ไปจนถึงระดับรัฐ ทั้งในการพัฒนาและ

การบริหารประเทศให้ดำเนินไปในทางสายกลางโดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อให้ประเทศก้าวทันต่อโลก ความพอเพียงนั้น หมายถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล รวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควร นั่นคือไม่มีผลใดๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายใน ทั้งนี้ต้องอาศัยทั้งความรู้ ความรอบคอบ และความระมัดระวังอย่างยิ่งในการนำวิชาการต่างๆ มาใช้ในการวางแผนและการดำเนินการทุกขั้นตอน ในขณะที่เดียวกันจะต้องเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนในชาติโดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักทฤษฎีและนักธุรกิจในทุกระดับให้มีจิตสำนึกในคุณธรรม จริยธรรม มีความซื่อสัตย์สุจริต ตลอดจนต้องมีความรอบรู้ที่เหมาะสมและต้องดำเนินชีวิตด้วยความอดทน ความเพียร มีสติปัญญาและความรอบคอบเพื่อให้สมดุลและพร้อมรับต่อการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและกว้างขวางทั้งในด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี ประมวลและกลั่นกรองจากพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เรื่องเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งพระราชทานในวโรกาสต่างๆ รวมทั้งพระราชดำรัสอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง โดยได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้นำไปเผยแพร่ เมื่อวันที่ 21 พฤศจิกายน 2542 เพื่อเป็นแนวทางปฏิบัติของทุกฝ่ายและประชาชนโดยทั่วไป

1.3 ความหมายของเศรษฐกิจพอเพียง

สมุท ตันติเวชกุล (2550, หน้า 45) ได้ให้ความหมายปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไว้ว่า เป็นเศรษฐกิจที่สามารถอุ้มชูตัวเองได้โดยให้มีความพอเพียงกับตัวเอง (self-sufficiency) และอยู่ได้โดยไม่ต้องรื้อนซึ่งต้องสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจของตัวเองให้ดีเสียก่อน นั่นคือ ให้ตนเองสามารถอยู่ได้อย่างพอกินพอใช้และมีได้มุ่งหวังที่จะสร้างความเจริญยุคเศรษฐกิจให้เจริญอย่างรวดเร็วแต่เพียงอย่างเดียว

ประเวศ วะสี (2551, หน้า 5) ได้อธิบายถึงเศรษฐกิจพอเพียงว่า ความพอเพียงต้องประกอบไปด้วย 7 ประการ คือ

1. พอเพียงสำหรับทุกคน ทุกครอบครัว ไม่ใช่เศรษฐกิจแบบทอดทิ้งกัน
2. จิตใจพอเพียง คือ การมีจิตใจรักและเอื้ออาทรต่อคนอื่น
3. สิ่งแวดล้อมพอเพียง คือ การอนุรักษ์และเพิ่มพูนสิ่งแวดล้อมทำให้ยังชีพและทำมาหากินได้ เช่น การทำเกษตรผสมผสาน ซึ่งได้ทั้งอาหาร ได้ทั้งสิ่งแวดล้อม และได้ทั้งเงิน
4. ชุมชนเข้มแข็งพอเพียง การรวมตัวกันเป็นชุมชนที่เข้มแข็งจะทำให้สามารถแก้ปัญหาต่างๆ ได้ เช่น ปัญหาสังคม ปัญหาความยากจน หรือปัญหาสิ่งแวดล้อม
5. ปัญหาพอเพียง มีการเรียนรู้ร่วมกันในการปฏิบัติและปรับตัวได้อย่างต่อเนื่อง
6. อยู่บนพื้นฐานวัฒนธรรมพอเพียง ซึ่งคำว่า วัฒนธรรม หมายถึง วิถีชีวิตของกลุ่มชนที่สัมพันธ์อยู่กับสิ่งแวดล้อมที่หลากหลาย ดังนั้นเศรษฐกิจจึงควรสัมพันธ์และเติบโตขึ้นจากฐานทางวัฒนธรรมจึงจะมั่นคง เช่น เศรษฐกิจของจังหวัดตราด ขณะนี้ไม่กระทบกระเทือนจากฟองสบู่แตกไม่มี

คนตกงาน เพราะอยู่บนพื้นฐานของสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมท้องถิ่นที่เอื้อต่ออาชีพการทำสวนผลไม้ การประมงและการท่องเที่ยว

7. มีความมั่นคงพอเพียง ไม่ใช่่วบวบ เดี่ยวจนเดี่ยวรวยแบบกะทันหัน เดี่ยวตกงาน ไม่มีกินไม่มีใช้ ถ้าเป็นแบบนี้ประสาทมนุษย์คงทนไม่ไหวต่อความผันผวนที่เร็วเกิน จึงสุขภาพจิตเสีย เครียดเพี้ยน รุนแรง ฆ่าตัวตาย ตัดยา เศรษฐกิจพอเพียงที่มั่นคงจึงทำให้สุขภาพจิตดี

กชกร ชำนาญกิตติชัย และคนอื่นๆ (2554 ,หน้า 9) ได้สรุปความหมายของเศรษฐกิจพอเพียงว่า เป็นการพึ่งตนเองให้ได้ โดยยึดหลักของความพอเพียงทั้งความคิดและการกระทำในการดำเนินชีวิต ประกอบสัมมาอาชีพหาเลี้ยงตนเองอย่างสุจริต ไม่โลภหรือไม่ตักตวงในระดับที่เกินความต้องการจนต้องเบียดเบียนผู้อื่น หากแต่เป็นการยึดมั่นในหลักการดำเนินชีวิตที่อยู่บนพื้นฐานของความรู้จักตนเองและการพัฒนาตนเองก่อนเป็นพื้นฐาน

จากความหมายของเศรษฐกิจพอเพียง สรุปได้ว่า เศรษฐกิจพอเพียงหมายถึง การใช้ชีวิตอย่างมีเหตุผล พอประมาณ พออยู่พอกิน ใช้จ่ายอย่างมีเหตุผล ไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น โดยอาศัยทั้งความรู้และคุณธรรม เน้นการพึ่งตนเอง และมีเป้าหมายคือการมีชีวิตที่มีความสุขโดยอยู่บนพื้นฐานของพึ่งตนเองและพัฒนาตนเอง ครอบครัว ชุมชนและระดับประเทศเป็นลำดับ

ภาพ 2.1 ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

ที่มา: สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ (2548)

จากภาพที่ 2.1 จะเห็นได้ว่า ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงช่วยชี้แนะแนวทางการดำรงอยู่ และการปฏิบัติตนในทางที่ควรจะเป็น โดยนำพื้นฐานจากวิถีชีวิตเดิมของสังคมไทยนำมาประยุกต์ใช้ โดยยึดหลักทางสายกลางที่สอดคล้องกับความพอประมาณ ความมีเหตุผล ความมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี ซึ่งในที่สุดแล้วจะนำไปสู่การพัฒนาเพื่อใช้เป็นแนวทางในการแก้ไขปัญหาที่ทำให้ครอบครัว ชุมชนและ ประเทศสามารถดำรงอยู่ได้อย่างสมดุล ยั่งยืน พร้อมรับมือกับการเปลี่ยนแปลงภายใต้กระแส โลกาภิวัตน์และความเปลี่ยนแปลงต่างๆ

ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง มีหลักพิจารณา 5 ส่วน คือ (สำนักงานคณะกรรมการ พัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2547)

1. กรอบแนวคิดเป็นปรัชญาที่ชี้แนะแนวทางการดำรงอยู่และปฏิบัติตนในทางที่ควรจะเป็น โดยมีพื้นฐานมาจากวิถีชีวิตดั้งเดิมของสังคมไทยซึ่งสามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้อย่างตลอดและเป็น การมองโลกเชิงระบบที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา มุ่งเน้นการรอดพ้นจากภัยและวิกฤตเพื่อความมั่นคง และความยั่งยืนของการพัฒนา

2. คุณลักษณะ เศรษฐกิจพอเพียงสามารถนำมาประยุกต์ใช้กับการปฏิบัติตนได้ในทุกระดับ โดยเน้นการปฏิบัติตนทางสายกลางและการพัฒนาอย่างเป็นขั้นตอน

3. คำนิยาม ความพอเพียงจะต้องประกอบด้วย 3 คุณลักษณะพร้อมๆ กัน ได้แก่

ความพอประมาณ หมายถึง ความพอดีที่ไม่น้อยเกินไปและไม่มากเกินไป โดยไม่ เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น เช่น การผลิตและการบริโภคที่อยู่ในระดับพอประมาณ

ความมีเหตุผล หมายถึง การตัดสินใจเกี่ยวกับระดับของความพอเพียงนั้น จะต้องเป็นไป อย่างมีเหตุผลโดยพิจารณาจากเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนคำนึงถึงผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการ กระทำนั้นๆ อย่างรอบคอบ

ภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี หมายถึง การเตรียมตัวให้พร้อมรับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงด้าน ต่างๆ ที่เกิดขึ้น โดยคำนึงถึงความเป็นไปได้ของสถานการณ์ต่างๆ ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคตทั้ง ไกลและใกล้

4. เงื่อนไข การตัดสินใจและการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ให้อยู่ในระดับพอเพียงนั้นจะต้อง อาศัยทั้งความรู้และคุณธรรมเป็นพื้นฐาน กล่าวคือ

1) เงื่อนไขความรู้ ประกอบด้วย ความรอบรู้เกี่ยวกับวิชาการต่างๆ ที่เกี่ยวข้องอย่าง รอบด้าน ความรอบคอบที่จะนำความรู้เหล่านั้นมาพิจารณาให้เชื่อมโยงกัน เพื่อประกอบการวางแผน ก่อนที่จะนำไปประยุกต์ใช้ในการปฏิบัติทุกขั้นตอน และความระมัดระวังในขั้นปฏิบัติเพื่อให้รู้เท่าทัน เหตุการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปด้วย

2) เงื่อนไขคุณธรรม ประกอบด้วย มีความตระหนักในคุณธรรม มีความซื่อสัตย์สุจริต มีความอดทน มีความเพียร ใช้สติปัญญาในการดำเนินชีวิตไม่โลภและไม่ตระหนี่ โดยจะต้องเสริมสร้างใน 2 ด้าน ได้แก่

ด้านจิตใจและปัญญา โดยเน้นความรู้คู่คุณธรรม กล่าวคือ ตระหนักในคุณธรรมมีความซื่อสัตย์สุจริต และมีความรอบรู้ที่เหมาะสม

ด้านการกระทำ หรือแนวทางการดำเนินชีวิต โดยเน้นความอดทน ความเพียร สติปัญญาและความรอบคอบ

5. แนวทางปฏิบัติผลที่คาดว่าจะได้รับจากการนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ คือ การพัฒนาที่สมดุลและยั่งยืน พร้อมรับต่อการเปลี่ยนแปลงในทุกด้านทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม ความรู้และเทคโนโลยี

2. การประยุกต์ใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

2.1 การประยุกต์ใช้เศรษฐกิจพอเพียง

การจะนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ปฏิบัตินั้น ควรทำเป็นแผนสำหรับปฏิบัติในแต่ละวันแต่ละเดือนแต่ละปีและทำไปจนกลายเป็นนิสัยประจำตัว โดยการกำหนดเป้าหมายการเก็บออม กำหนดเป้าหมายการใช้จ่าย การประหยัดรายจ่ายเพื่อให้มีเงินเหลือมากขึ้น การจ่ายต้องคุ้มค่า และใช้เท่าที่จำเป็นไม่เกินกำลังของครอบครัว โดยพึงระวังค่าใช้จ่ายที่มักจะนึกไม่ถึงและไม่ก่อหนี้โดยไม่จำเป็น เราควรใช้จ่ายกับสิ่งที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตก่อน เช่น ค่าอาหาร ค่าที่อยู่อาศัยและพยายามลดรายจ่ายที่ไม่จำเป็น “อันที่จริงแล้ว ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงสามารถประยุกต์ใช้ได้กับคนทุกระดับ ทุกประเภทและทุกวัย โดยมีหลักการที่คล้ายคลึงกันคือ เน้นการเลือกปฏิบัติอย่างพอประมาณ มีเหตุมีผลและสร้างภูมิคุ้มกันให้แก่ตนเองและสังคม อาทิ ผู้ผลิตในภาคอุตสาหกรรมไม่ควรขยายการลงทุนหรือเพิ่มการผลิตที่เกินตัว ซึ่งจะนำไปสู่การเพิ่มความเสี่ยงที่ทำให้ต้องพึ่งพิงผู้อื่นหรือพึ่งพาภายนอกมากเกินไปจนขาดความสมดุลในระยะยาว แต่ควรดำเนินการด้วยความรอบคอบระมัดระวัง อย่างเป็นขั้นตอน มีการกระจายความเสี่ยง หรือสร้างเครือข่ายธุรกิจเพื่อร่วมมือกันในกิจกรรมต่างๆ ทั้งนี้รายละเอียดของวิธีการและขั้นตอนการปฏิบัติจะมีความแตกต่างกันในแต่ละสาขาการผลิต” (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2547 หน้า 8-24) สุเมธ ตันติเวชกุล (2549 หน้า 128) ได้สรุปไว้ว่า เศรษฐกิจพอเพียงสามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้กับสังคมทุกระดับ ดังนี้ 1.ระดับบุคคลและครอบครัว คือการที่สมาชิกในครอบครัวใช้ชีวิตบนพื้นฐานของการรู้จักตนเอง สามารถพึ่งตนเองได้และดำเนินชีวิตอย่างพอกินพอใช้ โดยไม่เบียดเบียนผู้อื่นเมื่อเหลือกินเหลือใช้ก็แบ่งปันเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ผู้อื่น ทำให้เกิดความสุขและความพอใจในการดำเนินชีวิตอย่างพอเพียง พยายามพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้สามารถอยู่อย่างพอเพียงได้ในทุก

สถานการณ์ สร้างความสมดุลให้เกิดขึ้นในชีวิตและครอบครัวและสามารถทำตนให้เป็นประโยชน์กับสังคมได้ 2.ระดับชุมชน โดยการรวมกลุ่มทำประโยชน์เพื่อส่วนรวมโดยอาศัยภูมิปัญญาและความสามารถของตนเองและชุมชน มีความเอื้ออาทรระหว่างสมาชิกในชุมชนเพื่อให้เกิดพลังทางสังคมและพัฒนาไปสู่เครือข่ายระหว่างชุมชนต่างๆ ต่อไป 3. ระดับรัฐหรือระดับประเทศ เกิดจากการที่ชุมชนและสังคมหลายๆ แห่งร่วมมือกันพัฒนาตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง วางรากฐานของประเทศให้มีความพอเพียงและพร้อมกันจึงค่อยๆ ดำเนินการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศให้เจริญขึ้นเป็นลำดับๆ ทิศนา แชมมณี (2546) ได้สรุปความพอเพียงไว้ดังนี้

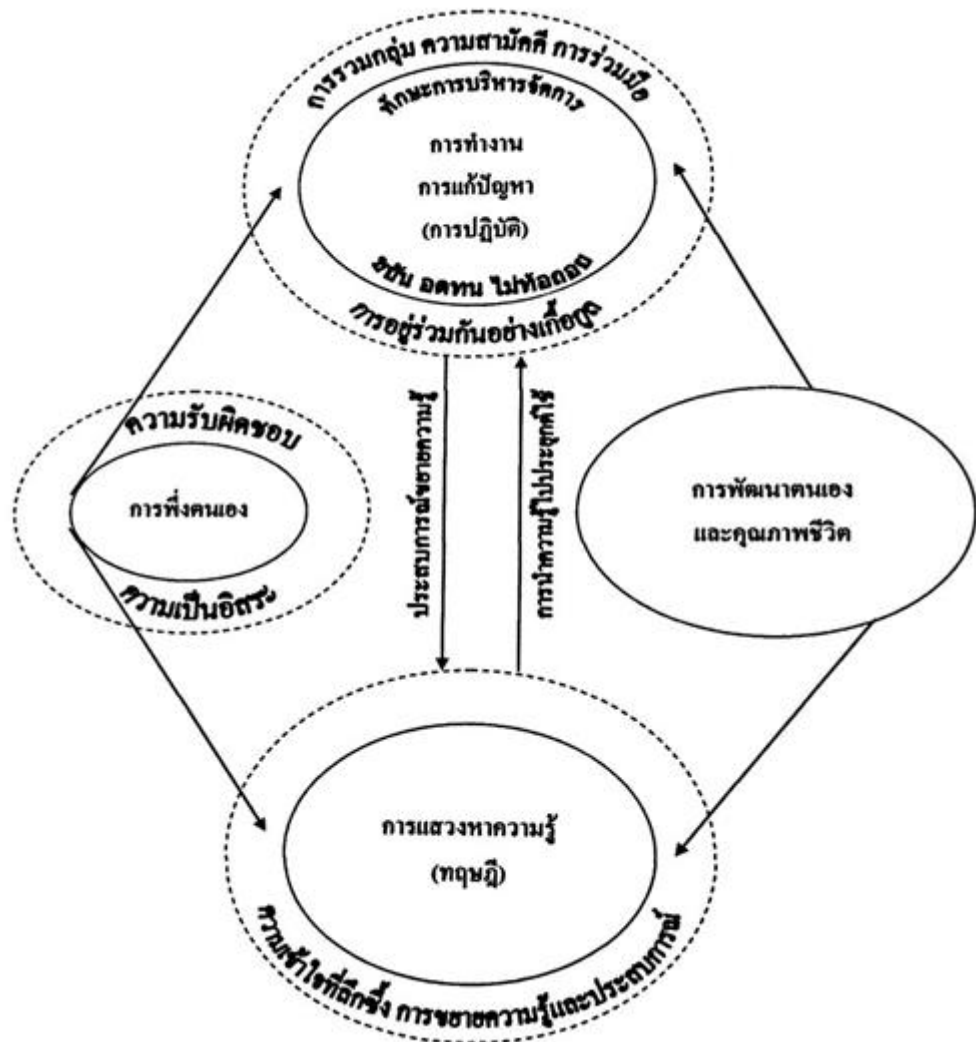
1. การพึ่งตนเอง เป็นคุณสมบัติประการแรกที่มนุษย์ทุกคนควรจะทำ ได้แก่ การไม่มุ่งพึ่งพาคนอื่นก่อนที่จะลงมือพึ่งตนเองหรือการรอคอยแต่จะให้ผู้อื่นมาช่วยโดยตนเองไม่ยอมทำอะไรและการที่จะพึ่งตนเองได้นั้นบุคคลจะต้องเป็นผู้มีความรับผิดชอบในตนเอง หากขาดความรู้สึกรับผิดชอบแล้วก็จะขาดจิตสำนึกในการพึ่งตนเองสำหรับบุคคลที่สามารถพึ่งตนเองได้จะมีชีวิตที่อิสระไม่ตกอยู่ในอำนาจหรือถูกบีบบังคับโดยผู้อื่น การพึ่งตนเองกับชีวิตที่เป็นอิสระภาพจึงเป็นของคู่กันโดยปริยาย

2. การทำงานและการแก้ปัญหา เมื่อบุคคลเกิดจิตสำนึกมีความรับผิดชอบในตนเองและพร้อมที่จะพึ่งตนเองแล้วบุคคลนั้นก็จะต้องลงมือกระทำการอันจะช่วยให้ตนเองได้ในสิ่งที่ต้องการ ดังนั้น การทำงานหรือการลงมือปฏิบัติจึงเป็นกระบวนการที่สำคัญในอันดับต่อมา เพื่อให้กิจกรรมงานนั้นประสบผลสำเร็จตามที่มุ่งหวังได้ซึ่งจะต้องมีความขยัน อดทน ไม่ท้อถอย สามารถที่จะต่อสู้กับอุปสรรคต่างๆ และแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นได้นอกจากนั้น ยังจะต้องมีทักษะการบริหารจัดการกิจกรรมด้านต่างๆ ในชีวิตให้ประสบผลสำเร็จ เมื่อบุคคลมีการลงมือปฏิบัติขยายไปสู่การรวมกลุ่มและได้รับความร่วมมือจากชุมชนหรือคนอื่นมากขึ้น ผลประโยชน์ที่ได้รับก็จะเพิ่มพูนขึ้น

3. การแสวงหาความรู้และข้อมูลในการทำงานให้เกิดผล การแสวงหาข้อมูลและความรู้เพื่อนำมาใช้ในการปฏิบัติงานนับเป็นสิ่งจำเป็น เพราะการปฏิบัติโดยขาดความรู้จะทำให้เสียเวลาและทรัพยากรมาก อีกทั้งยังอาจไม่ประสบผลสำเร็จอีกด้วย ดังนั้นการศึกษาหาความรู้ที่จำเป็นต่อการทำงาน ไม่ว่าจะจากผู้รู้หรือแหล่งความรู้อื่นๆ จะช่วยให้การทำงานของบุคคลก้าวหน้าและได้ผลมากขึ้นหรือพูดง่ายๆ ว่าทฤษฎีเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการปฏิบัติและในขณะเดียวกันการปฏิบัติก็ส่งผลทำให้ทฤษฎีหรือ ข้อความรู้ออกไป

4. การพัฒนาตนเองและคุณภาพชีวิต เมื่อบุคคลมีความรับผิดชอบที่จะพึ่งตนเองและลงมือทำงานโดยอาศัยความรู้ต่างๆ ที่เป็นประโยชน์และหากมีปัญหาเกิดขึ้นก็สามารถที่จะศึกษาหาวิธีการที่จะแก้ปัญหานั้นๆ ได้ การปฏิบัติก็จะบังเกิดผล บุคคลก็จะเกิดการพัฒนาทั้งทางด้านคุณภาพชีวิตและคุณสมบัติส่วนตัว ซึ่งจะเป็นปัจจัยช่วยให้บุคคลนั้นสามารถคิดและทำในสิ่งต่างๆ ได้

มากขึ้นและดีขึ้นจึงกล่าวได้ว่า บุคคลเกิดการพัฒนาตนเองและคุณภาพชีวิต จากการพึ่งตนเอง การทำงานและการแสวงหาความรู้มาใช้ในการทำงาน

ภาพ 2.2 กระบวนการพึ่งตนเองเพื่อการพัฒนา : แนวคิดประยุกต์จากทฤษฎีใหม่ (ทิตนา แคมมณี, 2546)

จากภาพที่ 2.2 ทิตนา แคมมณี (2546) ได้สรุปสาระสำคัญในการดำรงชีวิตให้เกิดความพอเพียงทั้ง 4 ประการไว้ว่า หลักการของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงนั้นเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต พร้อมการปฏิบัติตนด้วยคุณธรรม จริยธรรมเป็นหลักในการคิดเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต โดยเน้นการพึ่งตนเอง ทำงานด้วยความอดทนและต่อสู้กับปัญหาอุปสรรคต่างๆ รวมถึงการแสวงหาความรู้และการนำความรู้ที่นำมาประยุกต์ใช้ในการทำงาน การแก้ไขปัญหาต่างๆ ในการประกอบอาชีพและดำเนินชีวิตประจำวัน

2.2 เกณฑ์การประเมินหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียง

เกณฑ์การประเมินหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงของที่กระทรวงมหาดไทย (<http://cddweb.cdd.go.th/chumchon>) กำหนดเกณฑ์ชี้วัด 4 ด้าน 23 ตัวชี้วัด ดังนี้

- ด้านจิตใจและสังคม มี 7 ตัวชี้วัด ได้แก่
  - 1) มีความสามัคคีและความร่วมมือของคนในหมู่บ้าน
  - 2) มีข้อปฏิบัติของหมู่บ้าน
  - 3) มีกองทุนในรูปแบบสวัสดิการแก่สมาชิก
  - 4) ยึดมั่นในหลักการประชาธิปไตย
  - 5) มีคุณธรรม/จริยธรรม
  - 6) คนในหมู่บ้าน/ชุมชน ปลอดภัย สุข
  - 7) มีความเชื่อมั่นในปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง
- ด้านเศรษฐกิจ มี 5 ตัวชี้วัด ได้แก่
  - 8) มีการจัดทำบัญชีครัวเรือน
  - 9) มีกิจกรรมลดรายจ่ายและสร้างรายได้
  - 10) มีการรวมกลุ่มเพื่อพัฒนาอาชีพหลักของหมู่บ้าน
  - 11) มีกิจกรรมการออมที่หลากหลาย
  - 12) มีการดำเนินงานในรูปแบบวิสาหกิจชุมชน หรือกลุ่มที่มีการดำเนินงาน
- ด้านการเรียนรู้ มี 7 ตัวชี้วัด ได้แก่
  - 13) มีข้อมูลของชุมชน
  - 14) มีการใช้ประโยชน์จากข้อมูลชุมชนและแผนชุมชน
  - 15) มีการค้นหาและใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น
  - 16) มีการจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ในชุมชน
  - 17) มีการใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมกับศักยภาพของหมู่บ้าน/ชุมชน
  - 18) มีการสร้างเครือข่ายภาคีการพัฒนา
  - 19) มีการปฏิบัติตามหลักการพึ่งพาตนเอง
- ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มี 4 ตัวชี้วัด ได้แก่
  - 20) มีจิตสำนึกของการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
  - 21) มีกลุ่มองค์กรด้านสิ่งแวดล้อม
  - 22) มีการใช้พลังงานทดแทนที่สอดคล้องกับสภาพของชุมชน

23) มีการสร้างมูลค่าเพิ่มจากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และได้กำหนดระดับหมู่บ้านต้นแบบไว้ 3 ระดับ คือ 1) ระดับพออยู่ พอกิน 2) ระดับอยู่ดี กินดี และ 3) ระดับมั่งมี ศรีสุข

ระดับที่ 1 ระดับพออยู่ พอกิน จะต้องผ่าน 10 ตัวชี้วัด ได้แก่ ตัวชี้วัดที่ 1, 2, 4, 8, 10, 13, 16, 17, 20, 21

ระดับที่ 2 ระดับอยู่ดี กินดี จะต้องผ่าน 17 ตัวชี้วัด ได้แก่ ตัวชี้วัดที่ 1, 2, 3, 4, 5, 8, 9, 10, 11, 13, 14, 16, 17, 19, 20, 21, 22

ระดับที่ 3 ระดับมั่งมี ศรีสุข จะต้องผ่านจำนวนทั้งหมด 23 ตัวชี้วัด

3. ความหมายและเทคนิคการถอดบทเรียน

3.1 ความหมายของการถอดบทเรียน

กนกภรณ์ ชูเชิด และสกรรจ์ พรหมศิริ (2551) ได้กล่าวถึงการถอดบทเรียนไว้ว่า เป็นกระบวนการเรียนรู้และการสร้างองค์กร ชุมชนแห่งการเรียนรู้ โดยมีคำสำคัญ 4 คำที่เกี่ยวข้องได้แก่ ความรู้ การจัดการความรู้ บทเรียนและการเรียนรู้ซึ่งสามารถอธิบายได้ดังนี้

1) ความรู้ แบ่งได้ 2 ประเภท คือ 1) ความรู้ในคน เป็นความรู้ที่ฝังลึกอยู่ในตัวบุคคล ได้แก่ ความคิด ค่านิยม และความสามารถในการปฏิบัติงานที่มีความเฉพาะตามประสบการณ์และบริบทแวดล้อมของแต่ละคน 2) ความรู้ในกระดาษ เป็นความรู้ที่มีอยู่ในตำรา เอกสาร วารสาร คู่มือ ฐานข้อมูล อินเทอร์เน็ตฯลฯ ที่ได้ผ่านการตรวจสอบและวิเคราะห์แล้ว ซึ่งสามารถนำไปปรับใช้ได้ทั่วไปในบริบทต่าง ๆ

2) การจัดการความรู้ คือกระบวนการรวบรวม วิเคราะห์ สังเคราะห์ จัดระบบการจัดเก็บ เพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยน ตรวจสอบ ต่อยอดความรู้สำหรับนำไปเผยแพร่และใช้งานต่อไป รวมถึงการค้นหาความรู้ การสร้างองค์ความรู้และแสวงหาความรู้ใหม่ การจัดเก็บความรู้ให้เป็นระบบ การประมวลและกลั่นกรองความรู้ การเข้าถึงความรู้ การแบ่งปัน แลกเปลี่ยนความรู้และการจัดการกระบวนการเรียน

3) บทเรียน ประกอบด้วย 2 ประเภท คือ 1) บทสรุปที่เป็นรูปธรรมที่ได้จากกระบวนการทำงานซึ่งบทสรุปดังกล่าวคือการอธิบายผลการทำงานตามเป้าหมายที่กำหนดไว้และปัจจัยเงื่อนไขที่สำคัญที่ทำให้เกิดผล 2) ข้อค้นพบใหม่ คือ ความรู้ใหม่ที่ได้จากกระบวนการทำงาน ซึ่งเป็นการอธิบายผลการทำงานที่เกิดขึ้นโดยไม่ได้คาดหมายทั้งที่พึงประสงค์และไม่พึงประสงค์และเป็นประโยชน์ต่อการทำงานให้ดีขึ้นกว่าเดิม

4) การเรียนรู้ คือ การศึกษาเพื่อหาหนทางสำหรับการดำเนินงานต่อไปข้างหน้าเรื่อยๆ ไม่มีที่สิ้นสุดและเป็นกระบวนการค้นหาหนทางไปสู่อนาคตที่พึงปรารถนาด้วยการทบทวนตนเองและภูมิปัญญาในอดีต

วิจารณ์ พานิช (2548 , หน้า 163) กล่าวถึงการถอดบทเรียนไว้ว่า ช่วยให้เกิดการเรียนรู้จากความสำเร็จหรือความผิดพลาดจากการทำงานว่าเพราะอะไรหรือเราทำอย่างไรจึงทำงานสำเร็จหรือมีปัจจัยอะไรบ้างที่เกี่ยวข้องกับความสำเร็จ ผู้ที่ปฏิบัติอยู่ในแนวเดียวกันจะได้หยิบยกเอาบทเรียนหรือความรู้นี้ไปใช้เพื่อให้การปฏิบัติงานเกิดความสำเร็จเช่นกัน รวมทั้งอาจพัฒนาการปฏิบัติงานให้ดีกว่ายิ่งขึ้น ในขณะที่เดียวกันหากการปฏิบัติงานเกิดความผิดพลาด หรือไม่บรรลุตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ การถอดบทเรียนก็จะช่วยให้เราผิดพลาดไม่ซ้ำซากและยังช่วยต่อยอดความรู้ที่มีอยู่ให้ลึกซึ้งหรือกว้างขวางยิ่งขึ้น

สรุปได้ว่า การถอดบทเรียน เป็นกระบวนการเรียนรู้จากกลุ่มชุมชนหรือกลุ่มองค์กรที่ประสบความสำเร็จในการจัดทำกิจกรรมหรือโครงการ และนำมาสรุปเป็นองค์ความรู้ว่ามีปัจจัยหรือเงื่อนไขอะไรบ้างที่จะนำไปสู่ความสำเร็จ โดยกำหนดวัตถุประสงค์ของงานให้ชัดเจน และมีตัวชี้วัดความสำเร็จ เพื่อเป็นแนวปฏิบัติและการขยายผลการนำไปสู่ความสำเร็จไปสู่ชุมชนอื่นได้

3.2 เทคนิคการถอดบทเรียน

ยุทธดนัย สีดาหาล้า (2550) กล่าวว่า เทคนิคการถอดบทเรียนในปัจจุบันนั้นมีอยู่มากมายในชื่อต่างๆ กัน แต่อย่างไรก็ตามการเลือกใช้เทคนิคต่างๆ นั้น มักจะมาพร้อมกับช่วงเวลาที่เหมาะสมในการดำเนินการและวัตถุประสงค์การถอดบทเรียนว่าต้องการรู้หรือเข้าใจในเรื่องอะไรลึกซึ้งซับซ้อนแค่ไหนซึ่งเทคนิคที่นิยมใช้มีด้วยกันอยู่ 4 เทคนิค ได้แก่

- 1) การทบทวนระหว่างการปฏิบัติ (After Action Review technique :AAR)
- 2) เทคนิคการทบทวนหลังการปฏิบัติ (Retrospective technique)
- 3) เทคนิคการถอดบทเรียนที่ประยุกต์มาจากทฤษฎีการประเมินผลโครงการ ซึ่งก็คือเทคนิคการประเมินประสิทธิผลการทำงาน (Performance Measurement: PM)
- 4) เทคนิคแผนที่ผลลัพธ์(Outcome mapping : OM)

รัตนา ดวงแก้ว (2553, หน้า 43) กล่าวถึง ขั้นตอนการถอดบทเรียนประกอบด้วย 4 ขั้นตอน ดังนี้

1. ขั้นเตรียมการถอดบทเรียน

1.1 สร้างทีมงานถอดบทเรียนที่มีความรู้ความสามารถในการปฏิบัติงานได้จริง ประมาณ 3-6 คน พร้อมทั้งทำคำสั่งแต่งตั้งเป็นลายลักษณ์อักษรและประชาสัมพันธ์ให้ผู้ที่เกี่ยวข้องรับทราบ

1.2 เรียนรู้ทีมงานถอดบทเรียนโดยสร้างความสัมพันธ์ที่ดีให้เกิดขึ้นภายในทีมงาน เน้นการเคารพซึ่งกันและกัน ไว้วางใจซึ่งกันและกันและความเท่าเทียมกัน

1.3 วิเคราะห์โครงการ เพื่อให้ทีมงานมีความเข้าใจตรงกันในแต่ละหัวข้อในโครงการได้แก่ หลักการและเหตุผลของโครงการ วัตถุประสงค์ของโครงการ กลุ่มเป้าหมาย ขั้นตอนการดำเนินงาน กิจกรรมในโครงการ ระยะเวลาในการดำเนินงานและงบประมาณ

1.4 กำหนดบทบาทหน้าที่ของทีมงานถอดบทเรียน ซึ่งประกอบด้วยดังนี้

- หัวหน้าทีมหรือผู้อื้อ เป็นผู้ที่ทำให้การถอดบทเรียนดำเนินงานได้อย่างราบรื่น และบรรลุเป้าหมายที่กำหนด

- ผู้อำนวยการกระบวนการเป็นผู้กระตุ้นให้ผู้ร่วมถอดบทเรียนได้แลกเปลี่ยน ประสบการณ์และความคิดเห็นจากกิจกรรมที่ได้ปฏิบัติ ดังนั้นจึงต้องมีทักษะในการตั้งคำถามที่ กระตุ้นให้ผู้ร่วมถอดบทเรียนได้วิเคราะห์สาเหตุของความสำเร็จและอุปสรรคที่เกิดขึ้นจากการ ปฏิบัติงาน

- ผู้จัดบันทึกเป็นผู้บันทึกการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์ การอภิปรายของ ผู้ร่วมถอดบทเรียนพร้อมทั้งเรียบเรียงเรื่องราวที่น่าสนใจตั้งแต่เริ่มจนถึงสิ้นสุดโครงการ

- ผู้ประสานงาน เป็นผู้ช่วยเหลือให้ทีมงานถอดบทเรียนมีความสะดวกในการ ติดต่อระหว่างสมาชิกทีมงานถอดบทเรียนเพื่อให้สามารถทำงานร่วมกันได้อย่างดี รวมทั้งประสาน ความร่วมมือจากบุคคลภายนอกที่เกี่ยวข้องกับการถอดบทเรียน

4. ความสำคัญของบทบาทผู้นำ

4.1 ความหมายของผู้นำ

เป็นที่ยอมรับกันแล้วว่า ผู้นำ (Leader) เป็นปัจจัยที่สำคัญยิ่งประการหนึ่งขององค์กร เพราะ ผู้นำมีภาระหน้าที่ และความรับผิดชอบโดยตรงที่จะต้องวางแผน สั่งการ ดูแลและควบคุมให้บุคลากรของ องค์กรปฏิบัติงานต่าง ๆ ให้ประสบความสำเร็จตามเป้าหมาย และวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้

McFarland กล่าวว่า ผู้นำ คือ บุคคลที่มีความสามารถในการใช้อิทธิพลให้คนอื่นทำงานในระดับ ต่างๆที่ต้องการ ให้บรรลุเป้าหมายและวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ (McFarland , 1979 : 214-215)

ผู้นำ คือ ผู้ที่สามารถชักจูงให้คนอื่นทำงานให้สำเร็จตามต้องการ (Huse , 1978 : 277)

ผู้นำ คือ บุคคลที่มีอิทธิพลสูงสุดในกลุ่ม และเป็นผู้ต้องปฏิบัติภาระหน้าที่ของตำแหน่งผู้นำที่ ได้รับมอบหมาย บุคคลอื่นในกลุ่มที่เหลือก็คือ ผู้ตาม แม้จะเป็นหัวหน้ากลุ่มย่อย หรือผู้ช่วยในการปฏิบัติ หน้าที่ต่างๆก็ตาม (Yukl , 1989 : 3-4)

ผู้นำ คือ บุคคลที่มาจาก การเลือกตั้งหรือแต่งตั้ง หรือการยกย่องขึ้นมาของกลุ่ม เพื่อให้ทำหน้าที่ เป็นผู้ชี้แนะและช่วยเหลือให้กลุ่มประสบความสำเร็จตามเป้าหมายที่ตั้งไว้

กวี วงศ์พุม (2535: 14-15) ได้สรุปแนวคิดเกี่ยวกับผู้นำไว้ 5 ประการ

(1) ผู้นำ หมายถึง ผู้ซึ่งเป็นศูนย์กลางหรือจุดรวมของกิจกรรมภายในกลุ่ม เปรียบเสมือนแกนนำกลุ่ม เป็นผู้มีโอกาสติดต่อสื่อสารกับผู้อื่นมากกว่าทุกคนในกลุ่ม มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจของกลุ่มสูง

(2) ผู้นำ หมายถึง บุคคลซึ่งนำกลุ่มหรือพากกลุ่มไปสู่วัตถุประสงค์หรือจุดมุ่งหมายที่วางไว้ แม้แต่เพียงชี้แนะให้กลุ่มไปสู่จุดมุ่งหมายปลายทางก็ถือว่าเป็นผู้นำ ทั้งนี้รวมถึงผู้นำที่นำกลุ่มออกนอกกลุ่มนอกทางด้วย

(3) ผู้นำ หมายถึง บุคคลซึ่งสมาชิกส่วนใหญ่คัดเลือก หรือ ยกให้เขาเป็นผู้นำของกลุ่มซึ่งเป็นไปโดยอาศัยลักษณะทางสังคมมิติของบุคคลเป็นฐาน และสามารถแสดงพฤติกรรมของผู้นำได้

(4) ผู้นำ หมายถึง บุคคลซึ่งมีคุณสมบัติเฉพาะบางอย่าง คือ สามารถสอดแทรกอิทธิพลบางประการอันก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของกลุ่มได้มากที่สุด

(5) ผู้นำ หมายถึง บุคคลซึ่งสามารถนำกลุ่มไปในทางที่ต้องการ เป็นบุคคลที่มีส่วนร่วมและเกี่ยวข้องโดยตรงต่อการแสดงบทบาทหรือพฤติกรรมความเป็นผู้นำ

บุญทัน ดอกไธสง (2535:266) ได้สรุปเกี่ยวกับผู้นำไว้ว่า ผู้นำ (Leader) หมายถึง

(1) ผู้มีอิทธิพล มีศิลปะ มีอิทธิพลต่อกลุ่มชน เพื่อให้พวกเขามีความตั้งใจที่จะปฏิบัติงานให้บรรลุเป้าหมายตามความต้องการ

(2) เป็นผู้นำ และให้คำแนะนำ เพราะผู้นำต้องคอยช่วยเหลือกลุ่มให้บรรลุเป้าหมายสูงสุดตามความสามารถ

(3) ผู้นำไม่เพียงแต่ยืนอยู่เบื้องหลังที่คอยแต่วางแผนและผลักดันเท่านั้น แต่ผู้นำจะต้องยืนอยู่ข้างหน้ากลุ่มและนำกลุ่มปฏิบัติงานให้บรรลุเป้าหมาย

สรุปได้ว่า ผู้นำ (Leader) คือบุคคลที่ได้รับการแต่งตั้งหรือการเลือกตั้งหรือการยกย่องจากกลุ่มให้ทำหน้าที่ของตำแหน่งผู้นำ เช่น การชี้แนะ สั่งการ และช่วยเหลือให้กลุ่มสามารถปฏิบัติงานได้สำเร็จตามจุดประสงค์ที่ตั้งไว้ ได้มีการเขียนชื่อผู้นำแตกต่างกันออกไปตามลักษณะงานและองค์กรที่อยู่ เช่น ผู้บริหาร ผู้จัดการ ประธานกรรมการ ผู้อำนวยการ อธิการบดี ฯลฯ

4.2 ความหมายของภาวะผู้นำ

ได้มีผู้ให้ความหมายของภาวะผู้นำ (Leadership) ไว้หลายประการ เช่น คุณวุฒิ คนฉลาด (2540 : 11) ได้แสดงความสำคัญของคำว่า ผู้บริหาร และผู้นำขององค์กรว่า การที่องค์กรหรือหน่วยงานจะอยู่รอดหรือขึ้นยืนอยู่กับบุคคล 2 ประเภท คือผู้ที่ทำหน้าที่เป็นหัวหน้า ซึ่งเรียกว่า ผู้บริหาร ทำหน้าที่บริหารองค์กร อีกประเภทหนึ่ง คือ ผู้นำ ซึ่งความแตกต่างของผู้บริหารกับผู้นำ คือ ผู้บริหารเป็นผู้มีตำแหน่งและมีอำนาจตามกฎหมาย ส่วนผู้นำ คือ ผู้ที่มีพลังอำนาจสามารถโน้มน้าวจิตใจคนอื่นให้ทำตามโดยอาศัยคุณความดี

เบนนิส (Bennis ,1984) กล่าวว่า ผู้นำมีความสำคัญต่อองค์กรในด้าน เป็นผู้รับผิดชอบต่อประสิทธิภาพขององค์กร ความสำเร็จขององค์กรขึ้นอยู่กับความตระหนักรู้ในสำคัญของคุณภาพขององค์กร เป็นผู้เปลี่ยนแปลงองค์กรให้เหมาะสมกับสิ่งแวดล้อม และเป็นผู้สนองความต้องการทางการศึกษาของชุมชน

เอทซิโอนิ (Etzioni , 1964) ให้ความหมายของภาวะผู้นำว่า เป็นพลังอำนาจที่มีอยู่ในตัว มีอิทธิพลต่อกลไกการบริหารควบคุมไปกับการนำบุคลากรในองค์กร

แคชและคาน (Katz and Kahn , 1978) ได้ให้ความหมายของภาวะผู้นำว่า เป็นอิทธิพลที่มีต่อกลไกการบริหารควบคุมไปกับการนำบุคลากรในองค์กร

เฮาส์และเบทซ์ (House and Baetz , 1979) อธิบายว่า ภาวะผู้นำเกิดขึ้นในกลุ่มคนที่มากกว่าสองคนขึ้นไป ภาวะผู้นำมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของกลุ่มคนให้สอดคล้องกับความมุ่งหมายขององค์กร

ซึ่งกล่าวโดยสรุปแล้ว ภาวะผู้นำ คือ ศิลปะหรือความสามารถของบุคคลหนึ่งที่จะจูงใจหรือใช้อิทธิพลต่อผู้อื่นไม่ว่าจะเป็นผู้ร่วมงานหรือผู้ใต้บังคับบัญชาในสถานการณ์ต่าง ๆ เพื่อปฏิบัติการและอำนวยความสะดวกโดยใช้กระบวนการสื่อความหมายหรือการติดต่อกันและกันให้ร่วมใจกับตนดำเนินการจนกระทั่งบรรลุผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์ของเป้าหมายที่กำหนดไว้

กลุ่มทฤษฎีที่สำคัญที่สุด

4.3 คุณลักษณะของผู้นำการเปลี่ยนแปลง

คุณลักษณะของผู้นำการเปลี่ยนแปลง โดยทั่ว ๆ ไปจะเป็นดังนี้ (เสริมศักดิ์ วิชาลาภรณ์, 2536 : 62 อ้างถึง ใน Tichy and Devanna , 1986)

1) เป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลง (Change Agent) จะเปลี่ยนองค์การที่ตนเองรับผิดชอบไปสู่เป้าหมายที่ดีกว่า คล้ายกับผู้ฝึกสอนหรือโค้ชนักกีฬาที่ต้องรับผิดชอบทีมที่ไม่เคยชนะใครเลย ต้องมีการเปลี่ยนเป้าหมายเพื่อความ เป็นผู้นำ และต้องสร้างแรงบันดาลใจให้ลูกทีมเล่นให้ดีที่สุดเพื่อชัยชนะ

2) เป็นคนกล้าและเปิดเผย เป็นคนที่ต้องเสี่ยงแต่มีความสุข และมีจุดยืนของตนเอง กล้าเผชิญหน้ากับ ความจริง กล้าเปิดเผยความจริง

3) เชื่อมั่นในคนอื่น ผู้นำการเปลี่ยนแปลงไม่ใช่เผด็จการแต่มีอำนาจ และสนใจคนอื่น ๆ มีการทำงานโดยมอบ อำนาจให้คนอื่นทำโดยเชื่อว่าคนอื่นก็มีความสามารถ

4) ใช้คุณค่าเป็นแรงผลักดัน ผู้นำการเปลี่ยนแปลงนี้จะชี้แนะให้ผู้ตามตระหนักถึงคุณค่าของเป้าหมาย และ สร้างแรงผลักดันในการปฏิบัติงานเพื่อบรรลุเป้าหมายที่มีคุณค่า

5) เป็นผู้เรียนรู้ตลอดชีวิต ผู้นำการเปลี่ยนแปลงนี้จะนึกถึงสิ่งที่ตนเคยทำผิดพลาด ในฐานะที่เป็นบทเรียน และจะพยายามเรียนรู้สิ่งใหม่ ๆ เพื่อพัฒนาตนเองตลอดเวลา

6) มีความสามารถที่จะเผชิญกับความสับสนซับซ้อน ความคลุมเครือ และความไม่แน่นอน ผู้นำการเปลี่ยนแปลงจะมีความสามารถในการเผชิญปัญหาที่เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ

7) เป็นผู้มองการณ์ไกล ผู้นำการเปลี่ยนแปลงจะมีความสามารถในการมองการณ์ไกล สามารถที่จะนำความหวัง ความฝันมาทำให้เป็นความจริงได้

มิเชล ฟูลแลน (Micheal Fullan , 2006 : 42) ได้กล่าวถึงความเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงไว้ว่า ควรรู้จัก การบริหารความสัมพันธ์ (Relationship Management) ในด้านต่อไปนี้

1) การสร้างแรงบันดาลใจ (Inspirational) ผู้นำเป็นผู้ที่สร้างแรงบันดาลใจเป็นผู้ชี้แนะ และทำให้คนเห็นตามวิสัยทัศน์หรือภารกิจที่มีร่วมกัน สื่อสารภารกิจร่วมกันโดยวิธีการที่ทำให้เกิดแรงบันดาลใจให้ผู้อื่นทำตามได้ กำหนดเป้าหมาย ร่วมกันที่อยู่เหนือขึ้นไปจากงานที่ทำในหน้าที่แต่ละวัน ทำให้งานที่ทำมีความน่าตื่นเต้นมากขึ้น

2) การมีอิทธิพลต่อผู้อื่น (Influence) ตัวบ่งชี้ผู้นำที่มีอิทธิพลเห็นได้ตั้งแต่การรู้ว่าจะใช้วิธีใดในการช่วยดึงดูใจผู้ฟังไปจนถึงรู้ว่าจะต้องดึงบุคคลสำคัญเข้ามาร่วมกลุ่ม อีกทั้งในการสร้างเครือข่ายในการช่วยเหลือสนับสนุนเมื่อเกิดความคิดริเริ่ม และรู้จักหว่านล้อมชักจูงและทำให้คนคล้อยตามได้

3) การพัฒนาผู้อื่น (Developing Others) ผู้นำที่มีความเชี่ยวชาญในการพัฒนาความสามารถของผู้อื่นได้จะแสดงความสนใจอย่างแท้จริงในตัวคนที่เขาช่วย เข้าใจเป้าหมาย จุดแข็งและจุดอ่อนของเขา สามารถให้ผลสะท้อนกลับที่สร้างสรรค์และรู้เท่าทันความเป็นไปได้

4) การเป็นตัวเร่งการเปลี่ยนแปลง (Change Catalyst) ผู้นำเป็นผู้ที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงได้อย่างรวดเร็วจะสามารถรู้ได้ถึงความจำเป็นที่จะต้องมีการเปลี่ยนแปลง ทำทนายสภาพที่เป็นอยู่เพื่อให้ได้มาซึ่งความเป็นเลิศ เป็นปากเสียงที่เข้มแข็ง เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงแม้จะมีฝ่ายตรงข้ามคอยคัดค้าน โดยให้เหตุผลที่คนต้านทานได้ยาก มาแย้ง มีวิธีการปฏิบัติที่จะเอาชนะอุปสรรคที่ขัดขวางการเปลี่ยนแปลง

5) การบริหารจัดการความขัดแย้ง (Conflict Management) ผู้นำที่สามารถจัดการกับปัญหาความขัดแย้งได้ดีคือผู้ที่ทำให้ทุกฝ่ายกล้าแสดงความคิดเห็นของตนเอง เข้าใจมุมมองที่แตกต่างของแต่ละฝ่าย และหาทางออกที่ทุกคนเห็นพ้องต้องกันได้ เผชิญหน้ากับข้อขัดแย้งที่ปรากฏ และรับรู้ความรู้สึกและความคิดเห็นจากทุกด้านและปรับทัศนคติให้เป็นไปในทิศทางที่มาจากตกลงร่วมกัน

6) การสร้างพันธะความผูกพัน (Building Bonds) ผู้นำที่มีประสิทธิภาพต้องรู้จักสร้างสายใยแห่งสายสัมพันธ์ เข้าใจในความแตกต่างของแต่ละบุคคล สร้างความเชื่อถือและความไว้วางใจ รวมทั้งความปรองดองกันภายในองค์กร และกับผู้ร่วมงานจากภายนอกและเครือข่าย

7) การทำงานร่วมกันเป็นทีมและความร่วมมือกัน (Teamwork and Collaboration) ผู้นำที่ดีต้องรู้จักการทำงานร่วมกัน เพื่อสร้างบรรยากาศของการมีอำนาจระหว่างเพื่อนร่วมงานที่เป็นมิตร เป็นแม่แบบของการให้ความเคารพ การช่วยเหลือกัน และการร่วมมือกัน สามารถชักจูงผู้อื่นให้เข้าร่วมทำงานอย่างกระตือรือร้น กระฉับกระเฉงเพื่อความพยายามในระดับกลุ่ม และสร้างสปิริตและ

เอกลักษณ์ของกลุ่ม ใช้เวลาในการหล่อหลอมและฝึกความ สัมพันธ์เข้าด้วยกัน ให้ไปไกลเกินกว่าที่ภาระหน้าที่ในการทำงานได้กำหนดไว้

4.4 ทฤษฎีภาวะผู้นำ

ริงสรรค์ ประเสริฐศรี (2548) ทฤษฎีภาวะผู้นำ (Leadership theories) ภาวะผู้นำจะแบ่งการศึกษาพิจารณาเกี่ยวกับภาวะผู้นำในองค์การตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันออกเป็นกลุ่มใหญ่ ๆ คือ ทฤษฎีคุณลักษณะผู้นำ ทฤษฎีผู้นำเชิงพฤติกรรม และทฤษฎีผู้นำเชิงสถานการณ์

ซึ่งทฤษฎีภาวะผู้นำของแต่ละกลุ่มดังกล่าวต่างมีจุดเน้นหรือทฤษฎีที่โดดเด่นโดยเฉพาะ มีรายละเอียด ดังนี้

4.4.1 ทฤษฎีคุณลักษณะผู้นำ

ทฤษฎีคุณลักษณะผู้นำ เป็นทฤษฎีที่อธิบายคุณลักษณะพื้นฐานทั่วไปของผู้นำที่มีประสิทธิภาพที่ควรจะมี จะประกอบไปด้วยคุณลักษณะดังนี้ คือ มีความเฉลียวฉลาด มีความปรารถนาที่จะนำผู้อื่น มีความรอบรู้ในการทำงาน มีความเชื่อมั่นในตนเองสูง มีความซื่อสัตย์สุจริตและซื่อตรง และอื่น ๆ ผู้นำจะมีคุณลักษณะบางอย่างที่พิเศษโดดเด่นกว่าผู้ตาม การมีคุณลักษณะดังกล่าวช่วยให้บุคคลดังกล่าวที่มีโอกาสเป็นผู้นำเพิ่มขึ้นเพียงเท่านั้น แต่เขายังคงจะต้องรู้จักเลือกใช้คุณลักษณะต่าง ๆ ให้ถูกกาลเทศะ หรือเหมาะสมกับสถานการณ์ด้วย ทั้งนี้เนื่องจากยังไม่มีที่ยืนยันเป็นข้อสรุปได้ว่า คุณลักษณะใดบ้างที่จะทำให้ผู้นำคนนั้น ๆ เป็นผู้นำที่ประสบความสำเร็จได้

4.4.2 ทฤษฎีผู้นำเชิงพฤติกรรม

ทฤษฎีผู้นำเชิงพฤติกรรม เป็นทฤษฎีเกิดขึ้นมาจากการศึกษาความล้มเหลวของทฤษฎีคุณลักษณะของผู้นำ ในช่วงปลายทศวรรษที่ 1940 จนถึงทศวรรษที่ 1950 นักวิจัยได้ทำการวิจัยอย่างต่อเนื่องโดยนำการศึกษาลักษณะพฤติกรรมเฉพาะของผู้นำต่าง ๆ ว่าผู้นำจะมีลักษณะพฤติกรรมที่สามารถแยกแยะผู้นำออกจากคนที่ไม่ได้เป็นผู้นำได้ และค้นหาวิธีการเฉพาะที่จะฝึกฝนสร้างให้เกิดพฤติกรรมที่มีประสิทธิภาพได้

4.4.3 ทฤษฎีผู้นำเชิงสถานการณ์

ผู้นำเชิงสถานการณ์ เป็นทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการพิจารณาว่าความสำเร็จการเป็นผู้นำขึ้นอยู่กับประพฤติกรรมปฏิบัติของผู้นำ ให้สอดคล้องเหมาะสมกับสถานการณ์ต่าง ๆ หรืออาจกล่าวอีกนัยหนึ่งว่า การเป็นผู้นำที่มีประสิทธิภาพนั้นขึ้นอยู่กับความสอดคล้องเหมาะสมระหว่างปัจจัยด้านผู้นำกับปัจจัยด้านสถานการณ์ต่าง ๆ ที่จะส่งผลทำให้ผู้นำนั้นประสบความสำเร็จ

ภาวะผู้นำมีบทบาทที่แบ่งอย่างกว้างๆ ออกเป็น 4 ประการ (พรทิพย์ อัยยิมพันธ์, 2547) ได้แก่

- 1) การกำหนดแนวทางหลัก

ผู้นำควรเริ่มต้นด้วยการกำหนดเป้าหมายและแนวความคิดที่ชัดเจน บทบาทดังกล่าว จะช่วยให้ผู้นำสร้างแผนงานแม่แบบ (blueprint of action) ที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของหลักการก่อนจะลงมือปฏิบัติตามแผน นอกจากนั้น ไม่เพียงแต่ต้องรู้ถึงวิธีการกำหนดทิศทางและเป้าหมายเท่านั้น แต่ผู้นำต้องได้รับการสนับสนุนและความมุ่งมั่นจากพนักงานในการบรรลุถึงเป้าหมายด้วย ผู้นำต้องมีความสามารถทำให้ผู้อื่นมีส่วนร่วมในการสร้างพันธกิจ (Mission) วิสัยทัศน์ (Vision) และสื่อสารอย่างชัดเจนถึงความแตกต่าง และผลประโยชน์ที่พนักงานจะได้รับจากความสำเร็จในอนาคต อีกทั้งยังสามารถทำให้พนักงานมีแรงจูงใจและรู้สึกตื่นเต้นกับทิศทางใหม่นี้ด้วย

2) การสร้างระบบการทำงานที่มีประสิทธิผล

การสร้างระบบการทำงานที่มีประสิทธิผลหรือการทำให้องค์การดำเนินไปในทิศทางเดียวกัน คือการลงมือสร้างแผนหลักที่กำหนดขึ้นในขั้นตอนที่หนึ่ง ทุกระดับชั้นขององค์การควรมีการดำเนินการไปในทิศทางเดียวกันเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์เดียวกัน ในฐานะผู้นำต้องเปลี่ยนแปลงระบบการทำงาน ขั้นตอนการทำงาน และโครงสร้างองค์การให้สอดคล้องกับจุดมุ่งหมายขององค์การที่ได้วางไว้

3) การมอบอำนาจ

หากผู้นำมีการมอบอำนาจให้แก่พนักงานอย่างจริงจังจะทำให้บรรยากาศในการทำงานมีความไว้วางใจซึ่งกันและกัน การสื่อสารระหว่างบุคคลและระหว่างกลุ่มเกิดประสิทธิผลและเกิดผลลัพท์ใหม่ๆที่สร้างสรรค์ ซึ่งมาจากการที่สมาชิกของกลุ่มหรือพนักงานสามารถแสดงความคิดเห็นและศักยภาพของตนได้อย่างอิสระ โดยผู้นำต้องสร้างสภาวะที่จะกระตุ้นการสร้างเสริมและปลดปล่อยความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ ความสามารถพิเศษเฉพาะตัว ความสามารถ และศักยภาพที่มีอยู่ในบุคคลทุกคน วิธีการนี้จะช่วยให้บุคคลสามารถปฏิบัติหน้าที่ได้ดียิ่งขึ้นในองค์การ

4) การสร้างตัวแบบ

หัวใจของการเป็นผู้นำคือต้องสร้างความน่าเชื่อถือ เพราะไม่เพียงแต่รู้ว่าจะต้องปฏิบัติหน้าที่อย่างไรเท่านั้น แต่ผู้นำยังต้องมีคุณสมบัติของผู้นำที่ดีด้วย กล่าวคือ ต้องเข้าใจถึงความสำคัญของดุลยภาพระหว่างคุณลักษณะ (Characteristics) กับความรู้ความสามารถ (Competence) เพราะไม่ว่าบุคคลจะมีความสามารถเพียงใดก็ไม่สามารถจะเป็นผู้นำที่แท้จริงได้ หากปราศจากซึ่งคุณลักษณะที่เหมาะสม

4.5 บทบาทผู้นำที่ดี

กาวิธน์ พันธุ์แพ (2547, หน้า 57) ที่ได้กล่าวว่าการเปลี่ยนแปลงองค์การจะไม่สามารถเกิดขึ้นได้เลยหากผู้นำไม่เป็นผู้ริเริ่มโดยเฉพาะการเปลี่ยนแปลงไปเป็นองค์การแห่งการเรียนรู้ซึ่งจะต้องทำให้บุคลากรในองค์การยอมรับและมีความรู้สึกร่วมกับการเปลี่ยนแปลงซึ่งถือเป็นภารกิจที่ท้าทายสำคัญของผู้นำองค์การในปัจจุบัน ดังนั้น ผู้นำองค์การในฐานะผู้มีบทบาทสำคัญในระดับองค์การจึงต้องแสดงบทบาทที่ชัดเจนในการส่งเสริมและสนับสนุนการขับเคลื่อนพัฒนาองค์การไปสู่

องค์การแห่งการเรียนรู้ โดยมีแนวทางปฏิบัติที่สำคัญซึ่งสามารถแบ่งออกได้เป็น 5 ด้านที่สอดคล้องตามกรอบแนวคิดองค์การแห่งการเรียนรู้ของปีเตอร์ เซ็นเก้ ดังนี้

1) บทบาทต่อการพัฒนาองค์การแห่งการเรียนรู้ด้านความรอบรู้แห่งตน เช่นการส่งเสริมและสนับสนุนให้บุคลากรมีความมุ่งมั่นในการแสวงหาความรู้ใหม่ๆที่ทันต่อสภาพการเปลี่ยนแปลงเพื่อนำมาใช้ให้เป็นประโยชน์ต่อการปฏิบัติงานอย่างสม่ำเสมอการส่งเสริมและสนับสนุนให้บุคลากรเป็นผู้มีวิสัยทัศน์และสามารถสร้างศักยภาพในการปฏิบัติงานให้เกิดความสำเร็จได้ การส่งเสริมและสนับสนุนให้บุคลากรมีการวางแผนกำหนดขั้นตอนและวิธีการในการทำงานอย่างเป็นระบบที่ชัดเจน

2) บทบาทต่อการพัฒนาองค์การแห่งการเรียนรู้ในด้านแบบแผนความคิดอ่านเช่นการส่งเสริมและสนับสนุนให้บุคลากรมีกระบวนการคิดวิเคราะห์และวินิจฉัยข้อมูลต่างๆบนพื้นฐานของข้อเท็จจริง เช่น การส่งเสริมและสนับสนุนให้บุคลากรมีการพิจารณาไตร่ตรองข้อมูลต่างๆอย่างรอบคอบทุกด้านก่อนการตัดสินใจดำเนินการเรื่องใดเรื่องหนึ่งทุกครั้งการส่งเสริมและสนับสนุนให้บุคลากรมีการนำปัญหาต่างๆที่เกิดขึ้นในขณะปฏิบัติงานมาวิเคราะห์

3) บทบาทต่อการพัฒนาองค์การแห่งการเรียนรู้ในด้านวิสัยทัศน์ร่วมกันเช่นการส่งเสริมและสนับสนุนให้บุคลากรมีส่วนร่วมในการกำหนดวิสัยทัศน์ของหน่วยงานการส่งเสริมและสนับสนุนให้บุคลากรรับรู้ถึงเป้าหมายของหน่วยงานที่ต้องการในอนาคตการส่งเสริมและสนับสนุนให้บุคลากรมีการวางแผนงานของตนเองเพื่อให้บรรลุเป้าหมายและสอดคล้องกับวิสัยทัศน์ของหน่วยงาน

4) บทบาทต่อการพัฒนาองค์การแห่งการเรียนรู้ในด้านการเรียนรู้ของทีม เช่น การสนับสนุนให้หน่วยงานมีการจัดระบบการบริหารจัดการที่เปิดโอกาสให้บุคลากรได้ตัดสินใจแก้ปัญหาการปฏิบัติงานร่วมกันการส่งเสริมและสนับสนุนให้บุคลากรมีการวางแผนการปฏิบัติงานร่วมกันการส่งเสริมและสนับสนุนให้บุคลากรมีการแลกเปลี่ยนความรู้ความคิดเห็นและยอมรับเหตุผลของกันและกัน

5) บทบาทต่อการพัฒนาองค์การแห่งการเรียนรู้ในด้านการคิดอย่างเป็นระบบ เช่น การสนับสนุนให้หน่วยงานกำหนดเป้าหมายและทิศทางการทำงานที่ชัดเจนสอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นการสนับสนุนให้หน่วยงานมีการจัดแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบอย่างเป็นระบบที่ชัดเจนการส่งเสริมและสนับสนุนให้บุคลากรมีความสามารถในการคิดและปฏิบัติงานที่สลับซับซ้อนได้อย่างเป็นระบบ

6) แนวปฏิบัติในเรื่องบทบาทต่อการพัฒนาองค์การแห่งการเรียนรู้ทั้ง 5 ด้านตามที่ได้นำเสนอมานี้ ผู้นำองค์การสามารถนำไปใช้เป็นแนวทางประกอบกับการพิจารณาตัดสินใจกำหนดกลยุทธ์หรือยุทธศาสตร์การบริหารจัดการให้เหมาะสมและสอดคล้องกับทิศทางความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน เพื่อการพัฒนาองค์การไปสู่การเป็นองค์การแห่งการเรียนรู้ที่ขับเคลื่อนไปสู่ความเป็นเลิศ (Excellence) อย่างมั่นคง

4.6 กลยุทธ์ที่สำคัญในการปฏิบัติงาน

กลยุทธ์ที่สำคัญของการปฏิบัติงาน คือ มีการกำหนดขั้นตอนสำคัญของการจัดการเชิงกลยุทธ์ จะประกอบด้วย 5 ประการด้วยกัน คือ

1) การกำหนดทิศทาง ในการกำหนดทิศทางขององค์กร จะประกอบด้วย การกำหนดวิสัยทัศน์ ภารกิจ และเป้าหมาย ซึ่งวิสัยทัศน์ คือ กรอบการดำเนินงานที่ชัดเจน ภารกิจ คือ ประกาศขององค์กรที่กำหนดว่าจะทำอะไรในปัจจุบัน กำลังจะทำอะไรในอนาคต และองค์กรมีการกำหนดแบบใดและจะก้าวไปสู่การเป็นองค์กรแบบใด เป้าหมาย คือ การบอกสิ่งที่องค์กรปรารถนาให้เกิดขึ้นในอนาคต โดยมีการกำหนดให้ชัดเจน กระชับ และสามารถวัดได้ ทั้งนี้การกำหนดเป้าหมายจะมีการกำหนดให้ชัดเจนยิ่งขึ้นกว่าการกำหนดภารกิจว่าจะต้องทำอะไร

2) การประเมินสภาพแวดล้อมภายในองค์กร เพื่อประเมินสภาพแวดล้อมทั้งภายในและภายนอกกิจการที่เกี่ยวข้อง ให้ทราบถึงจุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส อุปสรรค เพื่อนำมากำหนดกลยุทธ์ในการปฏิบัติงาน

3) การกำหนดกลยุทธ์ ควรเป็นการกำหนดกลยุทธ์ที่ตอบสนองต่อสภาพแวดล้อมภายนอก ที่สามารถสร้างความได้เปรียบทางการแข่งขัน ที่สอดคล้องกับวิสัยทัศน์ พันธกิจ และวัตถุประสงค์ในระยะยาว ที่มีความยืดหยุ่น เหมาะสม

4) การนำกลยุทธ์ไปสู่การปฏิบัติ เป็นกระบวนการดำเนินงาน การกำหนดรายละเอียดต่าง ๆ เช่น ด้านงบประมาณ หรือวิธีการดำเนินงาน มีการกำหนดบทบาทหน้าที่อย่างชัดเจน กำหนดแนวทางหรือวิธีการปฏิบัติงานให้บรรลุผลในแต่ละโครงการหรือแต่ละกลุ่ม

5) การควบคุมและประเมินผล เป็นหน้าที่สำคัญเกี่ยวกับตรวจสอบ ติดตาม ประเมินผลกลยุทธ์ที่นำไปปฏิบัติ ทั้งนี้การนำกลยุทธ์ไปปฏิบัติอาจเกิดข้อผิดพลาดที่ต้องปรับปรุงแก้ไข เพื่อให้กลยุทธ์นั้นมีการปฏิบัติงานตรงตามแผนที่ได้ตั้งเอาไว้ องค์กรจะต้องมีการกำหนดเกณฑ์ มาตรฐานในการดำเนินงานของตนเอง เพื่อที่จะได้วัดผลการดำเนินงานว่าเป็นไปตามวัตถุประสงค์หรือไม่ เพราะเหตุใด (ทศพร ศิริสัมพันธ์, 2539)

5. แนวทางการพัฒนาชุมชน

5.1 การพัฒนาแบบมีส่วนร่วม

การมีส่วนร่วมของประชาชน (people's participation) การมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นคำที่เริ่มใช้กันเมื่อประมาณ 30 ปีที่ผ่านมา เพื่อแสดงว่าโครงการพัฒนาต่างๆ ที่นำไปให้ชาวบ้านในชุมชนต่าง ๆ นั้น ประชาชนในพื้นที่มีส่วนร่วมบ้าง ก็บอกว่ามีส่วนร่วมในการดำเนินงาน โดยชุมชนมีส่วนสมทบงบประมาณ 5-10 % ถ้าไม่มีเงินก็คิดจากมูลค่าแรงงาน วัสดุสิ่งของหรือวัสดุแรงงาน หรืออะไรก็ได้ที่มาจากชุมชนงบประมาณเกือบทั้งหมด รวมทั้งการคิดและวางแผนมาจากข้างบน (top

down) คือมาจากหน่วยงานภายนอกทั้งหน่วยงานราชการหรือองค์กรเอกชนบ้างก็บอกว่ามีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน คือ การเก็บข้อมูลวางแผนการปฏิบัติ และประเมินผล และอ้างว่านี่คือกระบวนการที่มาจากข้างล่าง (bottom up) รวมทั้งอ้างว่าได้มีการทำประชาพิจารณ์ (public hearing) แล้วซึ่งหมายถึงว่าได้รับการ รับรอง จากชุมชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ในการกำหนดนโยบาย การบริหารจัดการทรัพยากร การบริหารจัดการชุมชน คน ทูนของชุมชน จึงต้องมีการแยกแยะเนื้อหาและรูปแบบของ “การมีส่วนร่วมของประชาชน” ให้เหมาะสมกับในแต่ละเรื่องพร้อมกับวิธีการและกระบวนการที่เหมาะสมการมีส่วนร่วมของประชาชนจึงไม่ใช่แต่เพียงรูปแบบ เช่น การเลือกตั้งในทุกระดับ แล้วก็ปล่อยให้ผู้ได้รับเลือกตั้งไปดำเนินการทุกอย่างทุกเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนหมายความว่า หลังการดำเนินงานของผู้ที่ได้รับเลือกตั้งเข้าไปทำหน้าที่แทนประชาชนการมีส่วนร่วมของประชาชนจึงไม่ใช่เพียงไปหา 5-10% มาสมทบโครงการที่องค์กรจากภายนอกนำเข้าไปให้ ไม่ใช่การเข้าไปเก็บข้อมูลให้ข้าราชการที่บอกว่าจะเอาไปทำโครงการพัฒนาท้องถิ่น ไม่ใช่แค่การไปร่วมประชุมรับฟังการเสนอโครงการแล้วก็มีรับรองแล้วอ้างว่าเป็นประชาพิจารณ์การมีส่วนร่วมของประชาชนคือการแสดงออกถึงสิทธิขั้นพื้นฐานของชุมชนในการจัดการชุมชน จัดการชีวิตของตนเอง การมีส่วนร่วมเกิดจากแนวความคิดในการพัฒนาชุมชน คือ กระบวนการที่ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องหรือผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย มีโอกาสได้แสดงทัศนะและเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ที่มีผลต่อชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชน รวมทั้งมีการนำความคิดเห็นดังกล่าวไปประกอบการพิจารณา กำหนดนโยบายและการตัดสินใจของรัฐ ประกอบด้วยการให้ข้อมูลข่าวสารต่อผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง การเปิดรับความคิดเห็นจากประชาชน (ประชาพิจารณ์) การวางแผนร่วมกัน และการพัฒนาศักยภาพของประชาชนให้สามารถเข้ามามีส่วนร่วมได้โดยมีหลักการดังนี้คือ

1) หลักจิตสำนึกและความรับผิดชอบ คือ หลักการที่สำคัญที่องค์กรทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาสังคม เปิดโอกาสให้มีการตรวจสอบ ซึ่งจะสะท้อนถึงความรับผิดชอบต่อสาธารณะ และต่อผู้มีส่วนเกี่ยวข้องหรือผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholders) เป็นการแสดงถึงความรับผิดชอบ จำเป็นต้องปฏิบัติโดยยึดหลักนิติธรรมและความโปร่งใส

2) หลักความคุ้มค่า คือ การคำนึงถึงประโยชน์สูงสุดแก่ส่วนรวม ในการบริหารจัดการและการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดให้เกิดประโยชน์สูงสุดและยั่งยืน รวมทั้งมีการป้องกันรักษาสิ่งแวดล้อมและมีความสามารถในการแข่งขันกับภายนอก

3) เป้าหมายและวิธีการของการวางแผนแบบมีส่วนร่วม การมีส่วนร่วมอาจเป็นทั้งเป้าหมายและวิธีการ ซึ่งกระบวนการมีส่วนร่วมแบบวิธีการ ต้องอาศัยการรวมกลุ่มที่เข้มแข็งทำให้คนส่วนใหญ่จะมีความรู้สึกความเป็นเจ้าของ เกิดความรับผิดชอบร่วมกันและการเกิดผลประโยชน์ของกลุ่มเนื่องจากความเข้มแข็งของกลุ่มเป็นเป้าหมายที่ได้รับ (นันทิยา หุตานุกวัตร และณรงค์ หุตานุกวัตร, 2546:34)

ทศพล กฤตยพิสิฐ (2537) กล่าวถึงการมีส่วนร่วมตามขั้นตอนในการพัฒนาออกเป็น 5 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 ขั้นริเริ่มการพัฒนา ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหาภายในชุมชน ตลอดจนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจกำหนดความต้องการของชุมชน และมีส่วนร่วมในการจัดลำดับความสำคัญของความต้องการด้วย

ขั้นตอนที่ 2 ขั้นตอนการวางแผนในการพัฒนา ประชาชนมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายและวัตถุประสงค์ของโครงการ กำหนดวิธีการและแนวทางการดำเนินงาน ตลอดจนกำหนดทรัพยากรและแหล่งทรัพยากรที่ใช้

ขั้นตอนที่ 3 ประชาชนมีส่วนร่วมในการสร้างประโยชน์โดยการสนับสนุนทรัพยากร วัสดุอุปกรณ์ และแรงงาน หรือเข้าร่วมบริหาร ประสานงาน และดำเนินการขอความช่วยเหลือจากภายนอก

ขั้นตอนที่ 4 ประชาชนมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ที่พึงได้จากการพัฒนาหรือยอมรับผลประโยชน์อันเกิดจากการพัฒนาทั้งด้านวัตถุและจิตใจ

ขั้นตอนที่ 5 ประชาชนเข้าร่วมประเมินการพัฒนาที่ได้กระทำไปนั้นสำเร็จตามวัตถุประสงค์เพียงใด ซึ่งในการประเมินอาจปรากฏในรูปของการประเมินผลย่อย (Formative Evaluation) เป็นการประเมินผลก้าวหน้าเป็นระยะ ๆ หรือกระทำในรูปของการประเมินผลรวม (Summative Evaluation) ซึ่งเป็นการประเมินผลสรุปสุดท้าย

5.2 ระดับของการมีส่วนร่วม

การวัดระดับของการมีส่วนร่วมในมิติเชิงคุณภาพ แนวคิดของอาร์น สไตน์ ให้ความสำคัญต่ออำนาจในการตัดสินใจ และเห็นว่าการมีส่วนร่วมมีลักษณะเป็นรูปของบันไดการมีส่วนร่วม 8 ขั้นตอน แบ่งขั้นการมีส่วนร่วมจาก

ขั้นต่ำ ระดับ 1 - 2 คือ การมีส่วนร่วมเทียม ประชาชนส่วนใหญ่ไม่มีอำนาจในการตัดสินใจ แต่มีเพียงคนกลุ่มน้อยเข้ามามีบทบาทหลักในการตัดสินใจ

ขั้นกลาง ระดับ 3 - 5 คือ การมีส่วนร่วมบางส่วน ความคิดเห็นของประชาชนยังไม่มีหลักประกันว่าจะได้รับการตอบสนองจากผู้มีอำนาจในการตัดสินใจ

ขั้นสูง ระดับ 6 - 8 คือ การเพิ่มระดับการตัดสินใจในการเจรจา การใช้อำนาจผ่านตัวแทน ควบคุมโดยประชาชนผ่านตัวแทน หรือเป็นผู้ใช้อำนาจตัดสินใจโดยตรง

5.3 การพัฒนาชุมชนแบบพึ่งตนเอง (Self - Reliance Community Development)

พระราชบัญญัติกำหนดแผนและขั้นตอนของการกระจายอำนาจ พ.ศ.2542 มีผลทำให้หน่วยงานของรัฐพยายามปรับตัวเพื่อให้สอดคล้องพระราชบัญญัตินี้ดังกล่าวประชาชนในชุมชนก็มีความตื่นตัวในการที่จะมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนของตนมากขึ้น การกระจายอำนาจลงสู่ชุมชนทำให้การพัฒนาชุมชนขึ้นอยู่กับประชาชนในท้องถิ่นทั้งสิ้นและผู้ที่ทำหน้าที่สนับสนุน ให้คำปรึกษาเกี่ยวกับแนวคิดและโครงการ วิชาการก็คือเจ้าหน้าที่ภาครัฐในชุมชนบงกชนั้นเอง ดังทงศักดิ์ ได้กล่าวถึงบทบาทของเจ้าหน้าที่ภาครัฐ ว่าต้องกระตุ้นให้ประชาชนได้รู้ ได้เข้าใจ ถึงแนวคิด หลักการวิเคราะห์ปัญหาของชุมชน และให้ประชาชนตระหนักว่าเป็นปัญหาร่วมกันของทุกคนในชุมชน มิใช่ของคนใดคนหนึ่ง (ทงศักดิ์ คุ่มไชนะ และคนอื่น ๆ .2534: 18) การกระทำเช่นนี้จะทำให้ประชาชนมีความรู้สึกว่าจะรู้สึกร่วมรับผิดชอบในการดำเนินโครงการ เหมือนเป็นปัญหาของตนโดยแท้จริงการพัฒนาชุมชนไม่จะเป็นการพัฒนาด้วยการจัดกิจกรรมในด้านใดย้อมตั้งอยู่บนพื้นฐานการสนับสนุน ให้ประชาชนพึ่งตนเองได้เป็นประการสำคัญ หากสิ่งใดเกินกว่าความสามารถของประชาชนเช่นทางด้านวิชาการ และวัสดุที่จำเป็น รัฐบาลยอมเข้าให้การช่วยเหลือเพื่อโครงการ กิจกรรมของราษฎรบรรลุผลด้วยดี ทั้งนี้โดยวิธีการ “ทำงานกับประชาชน (work with people) หมายถึงร่วมคิด ร่วมปรึกษา และร่วมกันทำงาน ไม่ใช่ทำให้ประชาชน (Work for people) แต่ฝ่ายเดียว”(จิตจำนงค์ กิติกริตติ, 2525 : 54)

แนวคิดการพัฒนาชุมชนแบบพึ่งตนเองเป็นแนวคิดที่เหมาะสมที่จะใช้อธิปไตยปรากฏการณ์ทางสังคมของกลุ่มประเทศทางตะวันตกได้ดี เพราะอาศัยพื้นฐานวัฒนธรรมทางตะวันตกเป็นแนวคิดหลัก และทฤษฎีการพัฒนาชุมชนแบบพึ่งตนเองเป็นทฤษฎีที่เกิดขึ้นจากการได้ประจักษ์ถึงความบกพร่องของการพัฒนาตามกระแสหลัก เช่นทฤษฎีทางพุทธศาสตร์ ทฤษฎีเศรษฐกิจพอเพียง (ทฤษฎีใหม่) ซึ่งอากุม กล่าววาทฤษฎีการพัฒนาแบบพึ่งตนเองเป็นทางเลือกเพื่อการพัฒนาประเทศอีกแนวทางหนึ่ง ซึ่งถูกกำหนดขึ้นมาเพื่อให้สอดคล้องกับสถานการณ์ของกลุ่มประเทศโลกที่สาม จากนักเศรษฐศาสตร์และนักสังคมศาสตร์หลายประเทศ โดยอาศัยรากฐานการสร้างองค์ความรู้ทางประวัติศาสตร์เศรษฐกิจที่ผ่านมาว่า ภายใต้กระบวนการพัฒนาของประเทศต่างๆ ทั้งในเอเชียบางประเทศและประเทศแถบละตินอเมริกา ได้ส่งผลให้เกิดการพัฒนาแท้จริงหรือไม่แต่ผลปรากฏจากการที่ได้กล่าวถึงไว้แล้วในทฤษฎีความด้อยพัฒนาและการพึ่งพิงนั้นก็พบว่าประเทศในโลกที่สามต้องตกอยู่ในสภาพเสียเปรียบทั้งทางด้านเศรษฐกิจและสังคมตลอดมา การกระจายความเจริญกระจุกอยู่ในเมืองใหญ่ที่เป็นศูนย์กลางการปกครอง ความมั่งคั่งก็ตกอยู่กับผู้นำประเทศเพียงบางกลุ่มเท่านั้น ความยากจนของประชาชนในชนบทก็ยังปรากฏอยู่ทั่วไป ถึงแม้ผู้นำประเทศจะพยายามแสดงให้เห็นถึงความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจที่เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วด้วยการพิจารณาจากรายได้ประชาชาติ ซึ่งเป็น

การมองเพียงภาพรวมระดับประเทศที่มีได้คำนึงถึงความเป็นจริงระดับบุคคลว่า รายได้ประชาชาติที่เพิ่มขึ้นนั้นได้กระจายไปทุกระดับหรือไม่ (อาคม ใจแก้ว, 2534 : 75)

แนวความคิดการพัฒนาชุมชนแบบพึ่งตนเองเป็นสิ่งที่นักพัฒนาและเจ้าหน้าที่ภาครัฐในพื้นที่ชุมชนชนบทควรศึกษาเป็นอย่างยิ่ง

5.4 การพัฒนายั่งยืน (sustainable development)

การพัฒนายั่งยืน หมายถึง การพัฒนาที่ตอบสนองความต้องการของปัจจุบันโดยไม่ทำให้ผู้คนในอนาคตเกิดปัญหาในการตอบสนองความต้องการของตนเอง” (นิยามของคณะกรรมการโลกว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา World Commission on Environment and Development ในรายงาน Our Common Future 1987 หรือ Brundtland Report) การพัฒนายั่งยืนรวมความถึง 3 ด้าน คือ เศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อมซึ่งเชื่อมโยงและสัมพันธ์กัน โครงการพัฒนาใดๆต้องคำนึงถึงองค์ประกอบทั้งสามด้านนี้ การพัฒนายั่งยืนเป็นมากกว่าเพียงการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม เป็นการเปลี่ยนโครงสร้างระบบเศรษฐกิจและสังคมเพื่อลดการบริโภคทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมลงไปในระดับที่ยังรักษาความสมดุลที่ดี ทำให้คนอยู่ร่วมกับธรรมชาติโดยไม่ทำลายล้างอย่างที่ผ่านมาและทำกันอยู่หลายแห่ง ให้อยู่ร่วมกันเป็นชุมชนอยู่ดีกินดีและอยู่เย็นเป็นสุข “การพัฒนายั่งยืน” เป็นคำที่ถูกใช้คู่ไปกับคำว่า “ ธรรมมาภิบาล” (good govemance) ถือว่าเป็นสองคำที่สัมพันธ์เกี่ยวพันกันอย่าแยกจากกันมิได้ โดยโครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ (UNDP) เห็นว่าการพัฒนาจะยั่งยืนได้ถ้าหากมีธรรมมาภิบาลก่อให้เกิดการพัฒนายั่งยืนการพัฒนามนุษย์ (human development) หมายถึงการเปิดทางเลือกมากมายผู้คนในสังคม หมายถึงว่าการให้ถือเอาผู้ชายผู้หญิง โดยเฉพาะคนจนและคนที่อยู่ในภาวะยากลำบากเสี่ยงอันตรายเป็นศูนย์กลางของกระบวนการพัฒนารายงานของ (UNDP) 1996 ได้แสดงให้เห็นว่าการเติบโตทางเศรษฐกิจไม่ได้เป็นหลักประกันการพัฒนายั่งยืนและไม่ได้ขจัดปัญหาความยากจนให้หมดไปเช่น บางประเทศมีรายได้ให้ประชาชาติต่อหัวสูงกลับอยู่ในระดับต่ำของการพัฒนามนุษย์ มีปัญหาความเหลื่อมล้ำแตกต่างระหว่างประเทศร่ำรวยและประเทศยากจนระหว่างคนรวยกับคนจนในประเทศเดียวกัน ช่องว่างที่ถ่างออกไปเรื่อย ๆ การพัฒนามนุษย์มีอยู่ 5 ลักษณะคือ

1) การสร้างความเข้มแข็ง (empowerment) คือการเพิ่มขีดความสามารถในการเลือกทางและทางเลือกให้ผู้คนได้เป็นอิสระจากความหวง จากสิ่งที่พวกเขาขาดแคลน และให้มีส่วนร่วมในการตัดสินใจในเรื่องที่มีผลกระทบต่อชีวิต

2) ความร่วมมือ (co-operation) ผู้คนสัมพันธ์กันช่วยเหลือเกื้อกูลกัน

3) ความเท่าเทียม (equity) คนมีโอกาสเข้าถึงทรัพยากรการศึกษาการดูแลสุขภาพ การจัดการชีวิต ทรัพยากร ชุมชนของตนเอง

4) ความยั่งยืน (sustainability) การพัฒนาวันนี้ไม่ทำลายทรัพยากรและโอกาสของคนรุ่นต่อไปแต่สร้างหลักประกันให้คนในอนาคตเป็นอิสระจากความยากจนและได้ใช้ความสามารถขั้นพื้นฐานของตัวเอง

5) ความมั่นคงปลอดภัยอันตราย (security) ในชีวิตทรัพย์สินการคุกคามจากโรคและภัยอันตราย

การพัฒนาอย่างยั่งยืน คือ การพัฒนาที่สนองตอบความต้องการของชนรุ่นปัจจุบันโดยไม่กระทบกระเทือนชนรุ่นต่อไปในการที่จะสนองตอบความต้องการของตนเอง ซึ่งหมายถึงขีดจำกัดของสิ่งแวดล้อม โดยคำนึงถึงความยุติธรรมในสังคมนระหว่างชนรุ่นเดียวกันกับชนรุ่นต่อไป เมื่อนำแนวความคิดนี้มาพิจารณาเรื่องชุมชนเมือง จึงมีการกำหนดแนวทางของการตั้งถิ่นฐานมนุษย์อย่างยั่งยืน (Sustainable Human Settlements) เพื่อเป็นแนวทางในการแก้ปัญหาความเสื่อมโทรมของเมืองและสิ่งแวดล้อม (Agenda 21 for Sustainable Development) การพัฒนาที่อยู่อาศัยแบบยั่งยืน (Sustainable Housing) มีหลักการโดยสังเขป ดังนี้

1) มิติทางการก่อสร้าง (Construction Perspective)

- ทนทาน (Lifespan)
- ปรับเปลี่ยนได้ (Adaptability)

2) มิติทางสังคมและเศรษฐกิจ (Social and Economic Perspective)

- ค่าใช้จ่ายพอเหมาะ (Affordability) ทั้งสำหรับที่พักอาศัยโดยตรง (Direct Costs) และสำหรับค่าใช้จ่ายทางอ้อม (Indirect Costs) อาทิ ค่าเดินทาง โดยไม่ส่งผลต่อค่าใช้จ่ายที่จำเป็นสำหรับปัจจัยพื้นฐานอื่นๆ

- มีสภาพแวดล้อมที่ดีทั้งสุขภาพกายและจิตใจ
- มีสภาพแวดล้อมที่ดีในเชิงจิตศาสตร์ และสังคมศาสตร์ เปลี่ยนจากที่อยู่อาศัย

(a place to live) ให้เป็นบ้าน (home) และสร้างโครงข่ายทางสังคมที่เข้มแข็ง

3 มิติทางสิ่งแวดล้อม (Eco-efficiency Perspective)

- ใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่า (Rational and Efficient use) ประกอบด้วยพลังงาน (Energy) วัสดุ (Construction) และพื้นที่ Space

- ลดละความสูญสลายและการบริโภค
- การใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่า
- การรักษาและส่งเสริมต้นทุนทางสิ่งแวดล้อมของท้องถิ่น
- การออกแบบสภาพแวดล้อมทางกายภาพที่ดี
- สภาพที่เอื้อต่อคุณภาพชีวิตที่ดีของผู้อยู่อาศัย
- โอกาสและความเสมอภาคทางสังคม

- การมีส่วนร่วมในการดูแล บริหารจัดการชุมชนอย่างกว้างขวาง
- พึ่งพาตนเองได้ในเชิงเศรษฐศาสตร์
- บูรณาการรักษาสภาพแวดล้อมเข้ากับการพัฒนาคุณภาพชีวิตได้อย่างเหมาะสม

5.5 การพัฒนาบนพื้นฐานแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง

เศรษฐกิจพอเพียง คือ การวางรากฐานอันมั่นคงและยั่งยืนของชีวิตเมื่อวันเฉลิมพระชนมพรรษา ปี 2541 ได้ทรงมีพระมหากรุณาธิคุณอธิบายเพิ่มเติมถึงคำว่า “พอเพียง” หมายถึง “พอมีพอกิน” “...พอมีพอกินก็แปลว่า เศรษฐกิจพอเพียงนั่นเองถ้าแต่ละคนมีพอกินก็ใช้ได้ ยิ่งถ้าทั้งประเทศพอมีพอกินก็ยิ่งดี...” “...ฉะนั้นความพอเพียงนี้ก็แปลว่า ความพอประมาณและความมีเหตุผล...” เศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง เศรษฐกิจที่สามารถอุ้มชูตัวเอง(Relative Lill - Sufficiency) อยู่ได้โดยมีต้องเดือดร้อน โดยต้องสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจของตนเองให้ดีเสียก่อน คือตั้งตัวให้มีความพอกินพอใช้ไม่มุ่งหวังแต่จะทุ่มสร้างความสำเร็จยกเศรษฐกิจให้รวดเร็วแต่เพียงอย่างเดียว เพราะผู้ที่มีอาชีพและฐานะเพียงพอที่จะพึ่งตนเองการพัฒนาเศรษฐกิจพอเพียง สำหรับเกษตรกรนั้นมีการปฏิบัติตามขั้นตอน “ทฤษฎีใหม่” ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ซึ่งประกอบด้วย 3 ชั้น คือ

ชั้นที่ 1 ผลิตเพื่อใช้บริโภคในครัวเรือน ในระดับชีวิตที่ประหยัด ทั้งนี้ต้องมีความสามัคคีในท้องถิ่น

ชั้นที่ 2 รวมกลุ่ม เพื่อการผลิต การตลาด ความเป็นอยู่ สร้างสวัสดิการ การศึกษา สังคมและศาสนา

ชั้นที่ 3 ร่วมมือกับองค์กรภายนอกในการทำธุรกิจและพัฒนาคุณภาพชีวิต

ทั้งนี้ทุกฝ่ายต้องได้รับประโยชน์การพัฒนาชนบทในลักษณะเศรษฐกิจพอเพียง จึงเป็นการใช้ “คน” เป็นเป้าหมายและเน้น “การพัฒนาแบบองค์รวม” หรือ “การพัฒนาแบบบูรณาการ” ทั้งด้านเศรษฐกิจ จิตใจ สังคม วัฒนธรรมสิ่งแวดล้อม การเมือง ฯลฯ โดยใช้ “พลังทางสังคม” ขับเคลื่อนกระบวนการพัฒนาในรูปของกลุ่ม เครือข่ายหรือประชาสังคม กล่าวคือเป็นการผนึกกำลังทุกฝ่ายในลักษณะ “พหุภาคี” ประกอบด้วยภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชน

5.6 การพัฒนาชุมชนบนพื้นฐานภูมิปัญญา

ในช่วง 20 กว่าปีมานี้ การวิพากษ์วิจารณ์เกี่ยวกับแนวทางการพัฒนาประเทศ อันเป็นผลจากการปะทะกันระหว่างแนวคิดสองกระแส ได้แก่ **กระแสโลกาภิวัตน์ (Globalization)** ด้านของความเติบโตทางวัตถุที่ก่อให้เกิดการทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจำนวนมาก และที่สำคัญคือ ผู้คนได้สูญเสียความเป็นตัวของตัวเอง ไร้ศักดิ์ศรี และรู้สึกโดดเดี่ยวเพราะถูกตัดขาดจากกันทางสังคม ทำให้เกิดแนวคิดอีกกระแสหนึ่งขึ้นเรียกว่า **กระแสชุมชนท้องถิ่น (Localization)** ที่ให้ความสำคัญแก่คนและชุมชนในการกำหนดแนวทางการดำเนินชีวิตที่สอดคล้องกับสังคมวัฒนธรรม

ของตน เพื่อให้สามารถอยู่ในสังคมได้อย่างมีความหมาย มีค่าและมีศักดิ์ศรี เป็นแนวคิดที่มองทุกสิ่งทุกอย่าง เชื่อมโยงถึงกันแบบองค์รวมได้เกิดขึ้นอย่างกว้างขวางในสังคมไทย การนำเสนอประสบการณ์ของชาวบ้านและชุมชนในทุกส่วนที่ประสบความสำเร็จจากการพัฒนาบนพื้นฐานทางสังคมวัฒนธรรม ได้เรียกร้องให้ผู้คนหันกลับมาทบทวนแนวคิดและแนวทางการพัฒนาชุมชน จนกระทั่งแนวคิดใหม่ให้ความสำคัญต่อชุมชนท้องถิ่น ซึ่งเคยเป็นกระแสรองมาก่อนหน้านี้ได้กลายเป็นกระแสหลักของการพัฒนาประเทศในปัจจุบัน

การนำแนวคิดใหม่มาใช้ในการพัฒนาชุมชน จะเกิดขึ้นไม่ได้ภายใต้การกฏเกณฑ์ และกติกากการพัฒนาประเทศแบบเก่า ด้วยเหตุนี้ การแก้ไขระเบียบกฎหมายของประเทศเพื่อให้สอดคล้องกับทิศทางใหม่นี้จึงเป็นสิ่งจำเป็น เห็นได้จากการประกาศใช้รัฐธรรมนูญเมื่อปี พ.ศ.2540 หากวิเคราะห์ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นข้างต้น จะพบว่าสิ่งที่เกิดขึ้นนี้ได้สะท้อนลักษณะที่เป็นสากลและลักษณะเฉพาะของการพัฒนาชนบทไทยไปพร้อมกัน ลักษณะที่เป็นสากลก็คือ การเปลี่ยนแปลงของสถานการณ์โลก ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองได้ส่งผลกระทบต่อแนวคิดและทิศทางการพัฒนาของไทย ตลอดช่วง 2 ทศวรรษแรกของการพัฒนา หลังจากนั้นการทำงานได้หันเข้าสู่ลักษณะเฉพาะที่ให้ความสำคัญต่อวัฒนธรรมชุมชน การค้นหาประสบการณ์ระดับชุมชน ทำให้เกิดทฤษฎีทางสังคมศาสตร์ที่เกิดจากสภาพที่เป็นจริงของอดีตและปัจจุบันของสังคมไทย และการแสวงหาความร่วมมือจากทุกฝ่าย ทั้งหมดนี้เป็นการพัฒนาอย่างรอบด้าน มีรากฐานอยู่ที่ระบบคุณค่าดั้งเดิม และแสวงหารูปแบบใหม่เพื่อสืบทอดจิตวิญญาณแห่งอดีตและการพึ่งตนเอง การประยุกต์ภูมิปัญญาเพื่อการพัฒนาชุมชนและสังคมไทย

1) นามธรรมและรูปธรรม ภูมิปัญญาชาวบ้านมีทั้งลักษณะที่เป็นนามธรรม และรูปธรรม โดยเฉพาะสิ่งที่เป็นรูปธรรมสามารถแยกออกได้อีกหลายประเภท ทั้งทางด้านเกษตรกรรม ทัศนกรรม สุขภาพ ภูมิปัญญาชาวบ้านมีรูปแบบที่หลากหลาย แต่ในความหลากหลายนั้นมีจุดร่วมกันอยู่อย่างหนึ่งคือ คุณค่าที่อยู่เบื้องหลังภูมิปัญญานั้นๆ ซึ่งเป็นสิ่งที่เป็นนามธรรม โดยเฉพาะโลกทัศน์ และชีวิตทัศน์ของผู้คนและชุมชน เช่น คุณภาพของธรรมชาติและการอยู่ร่วมกันในชุมชน การพึ่งตนเอง และการพึ่งพาอาศัยกัน เป็นต้น

โดยทั่วไป รูปแบบ ซึ่งเป็นเทคนิคหรือวิธีการจัดการจะมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ส่วนที่เปลี่ยนแปลงช้าหรือแทบจะไม่เปลี่ยนแปลงคือ คุณค่าของภูมิปัญญานั้น ด้วยเหตุนี้ การประยุกต์ภูมิปัญญาเพื่อการพัฒนาชุมชนจึงมุ่งไปสู่รูปแบบหรือวิธีการจัดการที่สอดคล้องกับยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลงไปขณะเดียวกัน ก็พยายามที่จะรักษาหรือคงคุณค่าเดิมไว้ให้มากที่สุด

2) คุณค่าและมูลค่า การประยุกต์ภูมิปัญญาชาวบ้านสามารถนำเอาแนวคิดเรื่องคุณค่าและมูลค่าเข้ามาเป็นแนวทาง โดยเฉพาะอย่างยิ่งสังคมของเราในระยะเวลาที่เพิ่งผ่านมานี้จะมีความขัดแย้งกันค่อนข้างรุนแรง ระหว่างแนวคิดสองแนวนี้ ภายหลังจากได้นำแนวคิดการพัฒนาตาม

แบบอย่างชาติทางตะวันตกมาเป็นแนวทางในการพัฒนาประเทศ ส่งผลให้ประเทศไทยมีความก้าวหน้าทางวัตถุมากขึ้น พร้อมกับนิยมมูลค่าหรือให้ความสำคัญต่อสิ่งต่างในเชิงปริมาณก็เพิ่มมากขึ้นไปด้วย แต่อย่างไรก็ตาม ยังมีผู้คนในสังคมอีกจำนวนหนึ่งที่ยึดถือหรือนิยมคุณค่า ซึ่งเป็นการให้ความสำคัญต่อจิตวิญญาณ และรากเหง้าของตนเอง การนำคุณค่าและมูลค่ามาเป็นแนวทางประยุกต์ภูมิปัญญาชาวบ้านเพื่อการพัฒนาชุมชนและสังคม จะเป็นการแก้จุดอ่อนอย่างหนึ่งในสังคมไทย ให้หันกลับมาสร้างความสมดุลให้กับแนวคิดทั้งสอง เพื่อสร้างดุลยภาพแก่ชีวิต ชุมชน และธรรมชาติให้ยั่งยืนสืบไป การประยุกต์ภูมิปัญญาชาวบ้านตามแนวคิดเรื่องคุณค่าและมูลค่านี้น่าจะมีความเหมาะสมอย่างยิ่งกับสิ่งที่เป็นรูปธรรม เช่น หัตถกรรม สมุนไพร การนวด และศิลปะต่างๆ รวมไปถึงสถาปัตยกรรมที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ เป็นต้น สิ่งเหล่านี้ล้วนมีคุณค่าและพร้อมที่แปรเป็นมูลค่าถ้ามีการจัดการที่เหมาะสม

การนำแนวคิดเรื่องคุณค่าและมูลค่ามาเป็นแนวทางประยุกต์ภูมิปัญญาชาวบ้านในการพัฒนาชุมชนและสังคม น่าจะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งในสังคมปัจจุบัน ซึ่งเป็นสังคมยุคหลังสมัยใหม่ ผู้คนรื้อหาจิตวิญญาณและวัฒนธรรมชุมชน

6. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอต๋อยสะเก็ด (2549) ได้ศึกษาเรื่องการนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาปฏิบัติเป็นแบบอย่างของผู้นำท้องถิ่น บ้านป่าไผ่ อำเภอต๋อยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ โดยนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาขยายผลในหมู่บ้านได้อย่างเต็มรูปแบบ จนเป็นหมู่บ้านที่มีความเข้มแข็ง ยั่งยืน ปลอดภัยยาเสพติดและอบายมุข สังคมสงบสุข เป็นหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงตัวอย่างของประเทศ สอดคล้องกับแนวทางของกระทรวงมหาดไทยจนเป็นรากฐานในการดำเนินชีวิตของประชาชน โดยมีกลุ่มผู้นำท้องถิ่นที่เข้มแข็งมีความรู้ความเข้าใจและปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างซึ่งส่งผลดีต่อการส่งเสริมการนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปสู่การปฏิบัติจนประสบผลสำเร็จในที่สุด

ทวี ทองพรม และนางลักษณ์ อยู่บุญ (2549) ได้ศึกษาการถอดบทเรียนโครงการพัฒนาศักยภาพหมู่บ้าน/ชุมชน SML จังหวัดอุดรดิษฐ์: กรณีศึกษา บ้านหนองป่าไร่ หมู่ที่ 5 ตำบลวังดิน อำเภอเมือง จังหวัดอุดรดิษฐ์ ถอดบทเรียนกระบวนการดำเนินโครงการพัฒนาศักยภาพหมู่บ้าน/ชุมชน SML จังหวัดอุดรดิษฐ์ เพื่อนำข้อมูลที่ได้รับการศึกษาค้นคว้าไปใช้เป็นแนวทางในการออกแบบโครงการในระยะต่อไปเพื่อให้มีความสอดคล้องกับความต้องการที่แท้จริงของประชาชนและเกิดประโยชน์สูงสุดในการพัฒนาศักยภาพของหมู่บ้าน/ชุมชน

เฉลิมศรี จอกทอง และคณะ (2550) ได้ศึกษาเรื่องการเชื่อมโยงเครือข่ายเพื่อประยุกต์ใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในระดับครัวเรือนและชุมชน กรณีศึกษา : บ้านชำเลือด ตำบลภรต อำเภอห้วยแถลง และบ้านลำไผ่ ตำบลพุดซา อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา พบว่า บ้านลำไผ่เป็นพื้นที่

ที่มีกลุ่มครอบครัวที่ได้นำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในการดำเนินชีวิตได้ภายใต้ความกดดันจากปัจจัยเสี่ยงที่อยู่โดยรอบ ส่วนบ้านชาเลียด ถือเป็นพื้นที่ตัวอย่างของชุมชนที่นำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในการดำเนินชีวิตได้ทั้งชุมชน

วิศรา เพชรทองดั่ง (2551) ได้ศึกษาเรื่องการพัฒนาชุมชนตามแนวคิดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง กรณีศึกษา ตำบลบ้านหลวง อำเภอเสนา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา พบว่า ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเป็นแนวทางที่ดี เหมาะสมที่สุดกับการพัฒนาชุมชนในสังคมชนบท โดยเฉพาะตำบลบ้านหลวง อำเภอเสนา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เมื่อประชาชนนำแนวคิดหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้กับระดับบุคคล ระดับครอบครัวและระดับชุมชน ทำให้ประชาชนมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม

ไสว เจริญศรี (2551) ได้ศึกษาแนวทางการขับเคลื่อนปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในระดับหมู่บ้าน : หมู่บ้านน้ำดิบ ตำบลหนองปลิง อำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชร พบว่า แนวทางการขับเคลื่อนปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่สำคัญคือ ด้านการลดรายจ่าย ได้แก่ การลดค่าสาธารณูปโภคที่เกินความจำเป็นของครัวเรือน ฝึกอบรมบุตรหลานให้เห็นคุณค่าของเงิน ส่งเสริมการปลูกผักสวนครัวไว้บริโภคเองภายในครัวเรือน และส่งเสริมการเลี้ยงสัตว์ไว้บริโภคเอง ด้านการเพิ่มรายได้ ได้แก่ การปลูกพืชอายุสั้นเพื่อเพิ่มมูลค่าผลผลิตในอาชีพหลัก การเก็บของใช้แล้วไว้ขาย เช่น ขวด พลาสติก แก้ว เศษเหล็ก ฯลฯ และการหาของป่าขาย เช่น เห็ด หน่อไม้ ผักจากธรรมชาติตามฤดูกาล ด้านการออม ได้แก่ การส่งเสริมการออมเงิน การจัดกิจกรรมรณรงค์ให้ความรู้ถึงประโยชน์ของการออมเงิน ด้านการดำรงชีวิตด้วยการส่งเสริมให้ทุกครัวเรือนควรจัดทำบัญชีรายรับ-รายจ่าย รวมถึงการสร้างความรู้ความเข้าใจในแนวทางการดำเนินชีวิตตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงแก่ครัวเรือนในหมู่บ้านอย่างสม่ำเสมอ และการรณรงค์ให้คนในครัวเรือนยึดมั่นในคุณธรรมความ ดีงาม ด้านการอนุรักษ์และการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ได้แก่ การแยกขยะเปียก ขยะแห้งในครัวเรือน และการผลิตปุ๋ยอินทรีย์ สารชีวภาพใช้เอง ด้านการเอื้ออาทร การแบ่งปันช่วยเหลือซึ่งกันและกัน

อรสุดา เจริญรัต (2551) ทำการศึกษาเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการดำรงอยู่และการปรับตัวของเศรษฐกิจพอเพียงภายใต้บริบททางสังคมที่มีการเปลี่ยนผ่านจากสังคมประเพณีมาสู่สังคมสมัยใหม่นั้น ว่ามีเงื่อนไข ปัจจัยและกระบวนการอย่างไร ซึ่งผลการวิจัยพบว่า เงื่อนไขที่สำคัญของการเกิดขึ้น ดำรงอยู่ และการปรับตัวของเศรษฐกิจพอเพียง ได้แก่ การที่ชุมชนหรือหมู่บ้านยังคงมีอำนาจในการควบคุมดูแลทรัพยากรต่าง ๆ ของตนเอง โดยปัจจัยที่กล่าวมาข้างต้น ถือเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้เศรษฐกิจพอเพียงสามารถปรับตัวไปตามบริบทได้อย่างมีประสิทธิภาพ

กุลทิพย์ ศาสตรระรุจิ (2551) ได้ศึกษาโครงการวิจัยชุด “การสื่อสารจิตสำนึกสาธารณะ” เรื่องการถอดบทเรียนกระบวนการสื่อสารของกลุ่มเยาวชนในจิตสำนึกสาธารณะของชมรมพุทธศาสตร์

สากล เพื่อศึกษาวิเคราะห์รูปแบบการสื่อสารในการสร้างเครือข่าย การรวมตัวของกลุ่มและการขยายเครือข่ายของกลุ่มเยาวชนในการดำเนินกิจกรรมสาธารณะ กระบวนการสื่อสารที่กลุ่มเยาวชนสร้างความเข้มแข็งและเสริมสร้างความผูกพันในการมีจิตสำนึกร่วมกันและปัจจัยที่นำไปสู่ความสำเร็จของกลุ่มเยาวชนในการสร้างเครือข่ายให้เกิดความเข้มแข็ง

ชูเกียรติ สุตะวงศ์ (2555) ได้ศึกษาการขับเคลื่อนชุมชนอยู่ดีมีสุขภายใต้แนวคิดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง: การถอดบทเรียน กรณีศึกษา หมู่บ้านสันปูเลย ตำบลบัวสลี อำเภอแม่ลาว จังหวัดเชียงราย ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อการศึกษาบริบทและศักยภาพชุมชน รวมถึงปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการขับเคลื่อนชุมชนอยู่ดีมีสุขภายใต้แนวคิดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในเขตหมู่บ้านสันปูเลย ตำบลบัวสลี อำเภอแม่ลาว จังหวัดเชียงราย เนื่องจากหมู่บ้านสันปูเลยได้รับการประกาศจากกระทรวงมหาดไทยให้เป็นหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียง